

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXII – leto 1976/77 – št. 2

Jezik in slovstvo

Letnik XXII, številka 2

Ljubljana, november 1976/77

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Colob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina druge številke

Razprave in članki

33 *Franc Zadavec* Kosovelova umetniška zavest in praksa

40 *France Bezlaj* Moj pogled na jezik

44 *Olga Gnamuš* Razumevanje veznika v petem razredu osnovne šole (nadaljevanje in konec)

V spomin

51 *Vilko Novak* Spominu Endreja Angyala

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

51 *Vilko Novak* Še o prekmurskih pesmaricah

54 *Viktor Smolej* Cankar in Budineki

Ocene in poročila

56 *Franc Jakopin* Iz beloruskega jezikoslovja (Hrestomatija splošnega jezikoslovja, Frekvenčni slovar beloruskega jezika, Vzhodnoslovanski jezikoslovci)

59 *Marija Stanonik* Antologija slovenskih ljudskih pesmi

60 *Andrej Šavli* Slovenske učne knjige v porabskih šolah

Zapiski

63 *Rachel Bull* Simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana, 7., 8. in 9. julija 1976

64 *S. F.* Odmev s postojnske gimnazije

2/3 *Aleksander Skaza* Tretji kongres MAPRJAL, Varšava, 23.—28. avgusta 1976

Iz delovanja Slavističnega društva Slovenije

2/4 *Breda Pogorelec* Informacija o poteku priprave na posvetovanje Slovenščina v javni rabi

Franc Zadavec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

KOSOVELOVA UMETNIŠKA ZAVEST IN PRAKSA*

Namen tega članka je opisati nekaj konstant Kosovelove umetniške zavesti in poezije. Ker je tema zahtevna in obsežna, bo njene vsebinske razpone v priložnostnem članku moč bolj nakazati kot izčrpno razčleniti. Delim jo na kratek razbor Kosovelove umetniške teorije in na bežen preizkus, kako je pesnik svoje estetske zamisli uresničil v pesemski praksi.

I.

Kakšna je Kosovelova umetniška, estetska zavest, kako je razumeval umetnost, umetniško lepoto?

Njegovo estetsko zavest in estetski ideal je natančno mogoče povzeti le iz vse njegove poezije, publicistike in korespondence. Ker pa o nji veliko povejo tudi pesmi, v katerih govori o estetskih izhodiščih pesnenja, in zveze v pismih in esejih, v katerih rabi pojme »estetika«, »estetiziranje«, »estetični užitek« in podobne, pripelje do objektivnih sklepov tudi povzetek na količinsko omejeni snovi.

Iz zvez, v katerih rabi navedene pojme, je videti, da je Kosovel svaril pred vsakršno ideologizirajočo estetiko in pred estetiziranjem. Smešil je »arhive«, v katerih so »mrtvi esteti, muzejski molji« iskali »dokaz za upravičenost (pesmi), / ki ji je čas porok«,¹ odvrčal se je od tistih, ki so v literaturi iskali le »literaturo«, na življenje pa so pozabljali. Leta 1924 je menil, da umetniki usihajo zato, »ker so se naučili v umetnosti iskati estetike«, zato ker je umetniška dejavnost »zvezana z njihovim življenjem le intelektualno« in še kot »estetična kapricioznost«.² V odporu do estetiziranja so ga tudi takšne kategorije, kot sta tragično in komično, bolj zanimale kot psihološki, kakor pa kot estetski pojmi. »Tragičnost« je štel za »izraz življenja«, pojmoval jo je kot nekaj »prekinjenega, nasilno ustavljenega, ubitega«.³

Ko je svetoval, naj se pisatelj ne predaja »estetiziranju«, je hkrati terjal, da se mora »dotipati do življenja«,⁴ še posebej do svojega. »Jaz ne verujem nikomur, ali verujem temu, kar čutim v sebi — v duši. To je moje. Vsak naj upodobi svoje življenje, ali naj ga vsaj poskuša upodobiti, pogleda naj ga in bo

* Predavanje na zborovanju slovenskih slavistov v Portorožu 13. oktobra 1976.

¹ Srečko Kosovel, Ekspresionistična pesem. ZD I/235.

² Srečko Kosovel, pismo dr. Draganu Sandi, 26. dec. 1924. Alfonz Gspan, Neznani Srečko Kosovel. Ljubljana 1924. Kjer ni drugače, navajam pisma po tej publikaciji.

³ Srečko Kosovel, Kronika literarnodramatičnega krožka »Ivan Cankar«, 16. okt. 1925. Prav tam.

⁴ Srečko Kosovel, pismo Vinku Košku, 2. avg. 1925.

videl, ako je umetnik. Kajti umetnik se rodi šele iz človeka.« Šele ko je umetniško dejanje podprto s človekom, je po Kosovelu dosežen tudi »najvišji pojem umetnosti«, pojem grške umetnosti (Platon), »katere oblika ni za današnji čas, ki pa vsebuje toliko elementov duše, da je edina zmožna rešiti današnji prepad vsega. Ustvarjati naj se pravi kazati duševnost v materiji (namreč v obliki — simbolu — materije), ustvarjati naj se pravi: poduhoviti materijo. Vsaka umetnost živi in rase iz življenja, toda njena oblika je simbol dobe, v kateri živimo. Mora biti večna. Mora biti svobodna. Mora biti sproščujoča. To naj bo današnji program umetnosti.«⁵

Že leta 1921 je zapisal, da je Cankar »globoko pogledal v življenje«, čez leto pa dodal, da se do umetnosti prebije le pisatelj, ki globoko doživlja in brezobzirno izpove, kar čuti in misli, ker namreč samo tak pisatelj tudi zavestno išče »lepote in resnice«. ⁶ Pristavil je še, da bi Dostojevski moral biti sodobnikom »vzor globočine srca in duše«. ⁷ Prepričanje, da umetnika obvezuje le življenje, kakor ga sam živi in kakor ga doživlja okrog sebe, je avgusta leta 1925 zaokrožil v sklep: »Ako bo naše razmerje do sebe, do sveta in ljudi globoko, jasno, veliko, bo tudi naša umetnost velika.«⁴ Kakor nekoč Cankar, je bil zdaj potemtakem Kosovel prepričan, da samo odprt osebni pogled v življenje in nezavrta subjektivna izpoved zagotavljata življenjsko pristnost umetnine, da je estetski subjektivizem edino jamstvo za pristna ali takšna umetniška dejanja, v katerih je vsak človekov gib resničen »odmev duševnosti«. ⁵

Citirane in druge misli razkrivajo, skratka, prvo načelo Kosovelove umetniške zavesti in teorije. Glasi se: Pravi umetnik močno doživlja sebe, človeka, svet, doživljeno pa izpoveduje pristno, avtentično. In še se glasi: estetsko jedro, temelj umetnine je »polno življenje duše«² v njej.

Ta estetski temelj ali prvo načelo umetnine je Kosovel sam povezal s klasičnim umetniškim idealom, vendar hkrati tudi z umetniškim ustvarjanjem sploh, kajti umetniško ustvarjati mu je pomenilo »poduhovljati materijo«, jo duhovno obvladovati. S sintagmo »poduhoviti materijo« očitno ni dal nobene možnosti, da bi njegovo umetniško zavest in teorijo poenostavljali s tedanjim modnim izrazom ekspresionizem.

Prvo načelo njegove umetniške teorije opozarja, da je bil usmerjen k življenjski resnici umetnosti. To usmerjenost potrjuje tudi njegov pogled na drugi kriterij ali načelo umetnine, na lepoto. Avtentično življenjsko izpoved je združeval namreč z zapovedjo, da mora umetnik zavestno »stremeti k lepoti«, da se mora zanjo bojevati. Dodal pa je, da ta boj nima za cilj »le nekakšen estetični užitek«, ampak ima »svojo življenjsko upravičenost«, utemeljuje in terja ga namreč umetniška lepota, ki »faktično prenavlja in presnavlja celega človeka«. Boj za umetniško lepoto je razumeval etično-eksistencialno, kot boj za katarzično moč umetnosti. Kosovel je bil tudi tokrat jasen, določen in je zapisal, da je vsa umetnost »sredstvo za očiščevanje« ali »metafizična sinteza stremljenja po popolnosti«. Takšna sinteza je antična umetnost in takšna, katarzična sinteza je umetnost Dostojevskega, Cankarja, Tolstoja in Romaina Rollanda.²

⁵ Srečko Kosovel, pismo Avgustu Černigoju, 7. jan. 1924. Srečko Kosovel v Trstu. Trst 1970.

⁶ Srečko Kosovel, pismo dr. Draganu Sandi, 11. avg. 1921.

⁷ Srečko Kosovel, pismo Nadi Obereignerjevi, 15. sept. 1922.

Umetnost je po prvem Kosovelovem kriteriju torej avtentična življenjska resničnost, po drugem in enakovrednem pa katarzična lepota. Umetnost je lepota, Kosovel je zapisal še krajšo enačbo: »umetnost, lepota«. ⁸ In ker umetniška lepota ni le estetski užitek, ampak sega daleč v človekov moralni svet, je boj za lepoto in lepoto samo Kosovel proglasil za enak nepreklicni pogoj umetnosti kot avtentično izpoved ali »polno življenje duše«.

Poleg enačbe »umetnost, lepota« je v njegovih zapisih še več zanimivih aforizmov, ki poskušajo zadeti, dognati bit lepote in jo ubrati z avtentično izpovedjo in katarzičnostjo umetniških dejanj. Ti aforizmi so usmerjeni psihološko in poetološko. Psihološko: »Lepota je del bolesti«, ⁹ ker je »bolest... edina resnica, edina lepota, ki živi«. ¹⁰ »Lepota je svoj svet zase, ali ni lasten zaokrožen svet, je kakor cvetje, ki prepleta sleherno vejo in vejico življenja.« ¹¹ »Ena lepota je, in to je živeti, biti granit in zlato in srebrna megla. (Človek) je zrcalo neizmerne in nepojmljive lepote.« ¹² Poetološko: »Ni nobene stvari tako resnične, kakor umetnost, nobene stvari tako visoke, kot je lepota... Če resnice ni, ena je, Lepota.« ⁵ »Umetnost podaja življenje v zaokroženi obliki lepote.« ¹¹ »Prava umetnost je del večne lepote.« ⁹ Pesnenje je služba lepoti, je »pesem o večnem spreminjanju oblik, o večnem spreminjanju lepote.« ¹² Svoj psihološko-poetološko-filozofski pogled na lepoto je Kosovel naposled združil v pregledno misel v »kroniki dramskega krožka«. Zapisal je, da so v krožku razpravljali o subjektivistični in klasični umetnosti in da sta si stali nasproti »dve gledanji sveta: relativistično, razvojno in izpreminjajoče in pa absolutno in večno. V debati si je stalo dvoje mnenj v opreki: to, da je lepota večna (Ocvirk), s tem, da je lepota izpremenljiva z razvojem civilizacije in kulture (Kosovel). Ocvirk ovrača subjektivizem, je za velikopotezno »klasično« umetnost.« ³

Ta zapisek nam pomaga razvozlati navidezno nasprotje med terminoma »večna lepota« in »večno spreminjanje lepote«, »večno spreminjanje oblik«, nasprotje med Kosovelovim navidezno hkratnim idealističnim in materialističnim pojmovanjem lepote. O navideznem nasprotju je možno sklepati takole: Lepota je način, s katerim človek oddavnaj izpoveduje svoja doživetja in spoznanja. Kolikor je človek »zrcalo« lastnega življenja, toliko je lahko tudi oblikovalec estetskega doživljanja sebe in sveta. Prav to estetsko-spoznavno samozrcaljenje je njegov trajni, večni način, je njegova večna oblika. Ker pa se človek spreminja v času in prostoru, se z njim spreminjata tudi lepota in estetski okus, spreminjata se njegovo občutje in predstava o tem, kaj je lepo.

Razvojna in dialektična pot človeka in lepote pa tudi določa, da se trajno spreminjajo tudi umetniške oblike. Kasneje bo razvidno, da je Kosovel zahtevno pisal o umetniškem oblikovanju, tu pa se je nujno ozreti na njegovo filozofijo umetniške oblike. Miselna motiva iz pisma Černigoju in iz kronike dramskega krožka povesta, da je odklanjal predloge, naj bi umetnost pomirila razrvanega človeka s klasično obliko. Obliko je imel namreč za »simbol dobe«, zato pa tudi za umetnikovo neodtujljivo pravico in za njegov dolg, ne pa za model, ki naj

⁸ Srečko Kosovel, pismo Avgustu Černigoju, 24. jan. 1924.

⁹ Srečko Kosovel, Potnik v brzovlaku, ID II/258.

¹¹ Srečko Kosovel, Gorečke, ZD II/342.

¹¹ Srečko Kosovel, pismo sestri Karmeli, Srečko Kosovel v Trstu, Trst 1970.

¹² Srečko Kosovel, Večerne ure, ZD II/235.

se mu umetnik podredi. Obliko in vsebino je združeval v dialektično enoto in menil, da mora novi umetnik biti prost »v vsebini in obliki«, saj mu je »vsebinski pogoj oblike, še več: njemu je vsebina istovetna z obliko«. In ko je zavračal skeptike, ki so čez tedanjo umetnost zamahovali zaradi njene oblike, je dodal, da umetnost ne gre za »frak«, ampak se v njej zrcali »goli človek«. Zato naj v novi umetnosti nihče ne išče oblike, ampak človeka, ne »užitka«, ampak uteho.¹³

Pa vendar Kosovel navidez spet preseneti, ko ob takšno izrazito vsebinsko stališče zapiše, da je umetnost oblika in »le oblika«¹¹ in sicer oblika, ki »v vsakršni obliki« oblikuje v dušah novo življenje. Ali pa si morda misel, da je umetnost »le oblika«, in sporočilo, da v novi umetnosti ni iskati oblike, ampak človeka, tudi zares nasprotujeta? Ne, med njima ni nasprotja. Izraz »le oblika« je Kosovelu prejel ko ne pomenil le način, kako umetnost obstaja zmerom in povsod. Nobenega namiga pa ni, ki bi govoril za to, da je treba izraz »le oblika« razrešiti v korist formalistični estetiki.

Za lepoto in obliko pa se Kosovel ni zavzemal le načelno, nanju je še bolj gledal v pesmi: naj je pel »lepoto tiho«,¹⁴ ali pozival pesnika »med ostre ritme«,¹⁵ naj je težil po harmoniji ali pa zametal »te strašne rime«,¹⁶ ki jim je manjkala katarzična moč — zmerom je govoril iz zahtevnega estetsko-oblikovnega ideala. Tudi v integralih je ohranil enačbo: umetnost-lepota-oblika, pa četudi z zavestno rezkimi odstopi v zmaličeno lepoto, v grotesko.

II.

Če je umetnost oblika, ki govori o življenju z lepoto, je umetnik še kako dolžan skrbeti za obliko ali za način, ki življenje razkrije z lepoto. Ta način pa je tudi Kosovel imenoval »tehnika«.

Potem ko je Černigoju že januarja 1924 pisal, da obstaja pesem iz »celega kaosa« primer, slik in misli in da mora podobno obstajati tudi slikarjeva slika⁵, se je zlasti leta 1925 vračal k vprašanju pesniške tehnike, k načinu oblikovanja. »Naš krožek mora opozarjati na to, da bo vsak član videl, da je *umetnina* (tudi vloga) plod dela, da je mogoče *lepo* sezidati hišo, če je arhitekt, inženir, zidar — *tehnika*. Če hoče doprinesiti kaj novega, mora biti že sigurnejša in popolnejša, ako naj ima svoj *raison d'être*.«¹⁷ Znanca je svetoval, naj se ogiba »gole predmetnosti in naturalizma«, kajti »predmet je šele takrat lep, če stoji v zanimivi luči, ali fantastni, ali prijazni ali črni! Vedno premisli, da slikaš predmet (človeka, dogodek, žival) na platno tvoje (!) duše in da šele tam zaživi predmet v onem skrivnostnem refleksu, ki mu pravimo lepota.«⁴ In ko je Maksi Samsovi pisal, da mora imeti svoj pomen vse, kar je v pesmi, je za primer navedel svojo tehniko kontrastiranja z barvami in zvoki: »Črno barvo rabim, ker kontrastira beli, ta kontrast ima gotov pomen; rjavo rabim, da ločim od nje lahko zeleno... Kakor v muziki rabim disonanco, ker mi tvori ravno-

¹³ Srečko Kosovel, O umetnosti. LZ 1936. Tudi v knjigi Razgledi v književnosti 1918—1941. Kondor 63, Ljubljana 1963.

¹⁴ Srečko Kosovel, Ponosni mladi človek poje v noč. ZD I/273.

¹⁵ Srečko Kosovel, Stopil je pesnik mlad na Parnas. ZD I/230.

¹⁶ Srečko Kosovel, Muke I. ZD I/265.

¹⁷ Srečko Kosovel, pismo Cirilu Debevču, 9. VII. 1925.

vesje s harmonijo, tako rabim v pesmi banalen izraz, ker mi tvori kontrast z nečim, kar je v pesmi posebnega, zvišenega, zlatega. Ta kontrast zbuja med slikama gibanje, življenje; pesem ni več enolična in oživi.«¹⁸ In še podatek, ki izraža zadovoljstvo, da je sestra v krogu mladih pianistov iskala svoj umetniški izraz: »Jaz sem silno zadovoljen, da tako silno iščete svojega izraza in sem v tem hrepenenju z vami; mnogokrat bi res rad bil celo med vami.«¹¹

Te in podobne Kosovelove misli izpodbijajo mnenje, da je umetnik le pasivni medij demoničnega navdiha —, vsaj do oblike ni in ne more biti pasiven, tu je treba trdo delati, če naj snovni motiv ali predmet zablesti v lepoti, v skrivnostnem refleksu. Znano je pač, da ni pravi umetniški oblikovalec, kdor je v tehniki površen.

Od tehničnih načinov, s katerimi je ustvarjal svojo pesniško lepoto, je Kosovel navedel predvsem kontrastiranje, učinkovanje z nasprotji, ki služijo tudi za dramatično stopnjevanje pa tudi za ublaževanje povedanega. Kako in zakaj je kontrastiral barvne motive, plastično razkrije npr. pesem Oblaki življenja. Na »črni ocean« je postavil »bele čolne«, proti »rdečemu kaosu« »zeleno polje«, nad oboje pa razpel »zlate oblake«. Ta razmerja ne dajejo pesmi le kompozicijskih lokov in globine, ne izvablajo le estetskega učinka, iz barvnih nasprotij izstopajo tudi bivanjski pomeni: proti grozi upanje, proti žalosti veselje, proti prepadnosti varnost in proti razglasju soglasje, harmonija. Jasno je moč opaziti Kosovelovo zmožnost da predmete in barve postavi v takšna razmerja, ki zbudijo estetsko razpoloženje, hkrati pa razprejo tudi pomenske vrednosti.

A ne le s kontrastom, estetsko-pomenske učinke barv je Kosovel ustvarjal tudi po načelu refrenskega stopnjevanja iste ali sorodne, pomensko komplementarne barve. Če je katastrofo Evrope zasnoval na »rdeči«, »ognjeni« barvi, je preobrazbo sveta v višjo kakovost na sinji, zeleni in beli. V petih pesmih skupnega naslova Pesem o preobrazbi sveta v Svet je sedemkrat ponovil »sinjo« barvo, da bi jo spremenil v simbol pozitivne človečanske vsebine. Takoj pa je treba dodati, da je tudi v ta ciklus sprejel kontrast, saj je štiri pesmi končal z motivom: »Joj, bratje, ste šli skozi / rdečo zarjo krvi?«. Z rdečo barvo ni povečal le notranjega gibanja v pesmi, marveč ga je tudi dramatično izostril. Šele v razponu kontrasta močnejše izstopajo tudi vrednote, ki jih lirski subjekt imenuje »bela ljubezen«, »sinji mir«, »zeleno poljana«, »svetla tišina«.

Zanimivo bi bilo slediti vsem tipičnim estetsko-pomenskim motivom Kosovelovih pesniških barv, vendar se tokrat lahko le bežno zaustavimo ob nekaj zvezah z zeleno. V vseh njegovih stilnih strukturah izraža ta barva občutje harmonije in varnosti.

*Za belo ograjo zazelenelo je
tiho pomladno drevo
in srce moje vzdrhtelo je,
o, kako je bilo lepo.*

(Drevo pomladij.)

Kraška vas je varna »v oklepu zelenih borovih rok«,¹⁹ zlasti pa je zelena barva simbol miru in varnosti sredi katastrofe, ki jo povzroča mehanika, civilizacija:

¹⁸ Srečko Kosovel, pismo Maksi Samsovi, 11. VII. 1925.

¹⁹ Srečko Kosovel, Vas se bori. ZD 1/136.

*Joj, v to pokrajino, še v to zeleno,
rosno zeleno pokrajino, še v to,
sonce večerno, boš zasijalo
s pekočimi žarki? Še v to?*

*Morje preplavlja zelene poljane,
morje večerne žgoče krvi...*

(Ekstaza smrti)

In še motiv iz konstrukcij:

*Sonce na travi, kako je zeleno!
Kako je dober človek v naravi!*

(Kabinetni ljudje)

pa postane skoraj rusojevski motiv »rosno zelena pokrajina« le še določnejši simbol za človekovo preprostost, naravnost, svobodo, dobroto, za njegovo strnjeno, celovitost, hkrati pa zmanjšuje grozo, razdrobljeno zavest in občutek brezizhodnosti. Zeleno barvo je Kosovel skoroda povečeval, ko jo je v konstrukcijski pesmi združil še z dušo v motivu:

*Sva kakor obraza,
ki se gledata iz daljave.
Skozi zeleno pokrajino duše.*

(Svetli akordi klavirja, II)

Iz navedenih in podobnih zvez z zeleno barvo je jasno videti, da ta estetska količina ni le v popolni oblasti odličnega tehnika, ampak tudi v službi humanističnega aktivista, pesnika, čigar estetska zavest teži kar naprej h katarzičnim učinkom. Kosovelova umetniška barva ni le estetska količina, ampak je tudi drameča simbolika, je dejavna, angažirana lepota.

Podobno kot barva se v njegovi estetski zavesti in pesmi uveljavlja tudi zvok v vsem velikem razponu med molkom in krikom.²⁰ Kateri slovenski pesnik upesnjuje neko glasbilo tako vztrajno, kot Kosovel klavir? Iz biografskih in pesemskih motivov je videti, da ga to glasbilo vrača v domačo hišo, hkrati pa v visoki svet zvočne lepote ali muzike, ki jo je imel za najbolj »čisto umetnost«. ¹¹ Drugi veliki sloj zvočne lepote v njegovih pesmih izvira iz narave: od »sfernih« melodij Župančičevega tipa, do vršenja borov, od šumeče jeseni, do udarjajoče burje in butanja morskih valov pa tudi od človekovega molka do krika: vsa durovska in molovska skala poje v njegovih verzih.

Tudi v muzikalnem redu pesmi je uporabljal kontrastiranje, včasih pa sta harmonija ali pa disonanca vodilni ton vse pesmi in razpoloženske situacije lirskega subjekta. Pesem Skica na koncertu slika gib umetnikovih rok, gib duha, ki se potopi v klavir in z melodijo išče svoje bivanjske globine: pianistova kretanja je mehka, tiha, lepa, roki sta bela laboda na črnem marmornem jezeru, ki odplavata iskat neskončnost. V pesmi Nokturno pa je lirski subjekt »pianist z železnimi rokami«, razbija svoj »beli Kras«, da se lomi in »zemlja krvavi«. Tu kakor tam lepota, v njej pa zdaj estetsko-bivanjski čar, drugič izbruh groze in upora. Kosovelovega muzikalnega reda pa ni mogoče adekvatno spoznati s povzetkom opisanih harmonij in disonanc. Pregledati bi bilo treba ves ritmično-akcentuacijski in stavčni verzni sestav, saj bi šele takšna razčlenitev razkrila

²⁰ Srečko Kosovel, Evropa umira. ZD II/91.

estetsko-pomenske globine in daljave zvočnega sloja in zvočnega kontrastiranja v njegovi poeziji.

Ob tolikšnem estetskem življenju barv in zvokov v Kosovelovih pesmih pohiti misel tudi k liriki Josipa Murna in Otona Župančiča. Primerjava pove, da izdaja Murnova ogromen čut za barvo in svetlobo, Župančičeva za svetlobni kozmos in zvok, medtem ko združuje Kosovelova vse troje, barvo, svetlobo in zvok, sintetizira vso odlično lepотно dediščino nove romantike. Pa ne zato, ker je Kosovel hotel biti impresionist, simbolist in ekspresionist, ali pa zavoljo izjemnega »tehničnega« znanja, ampak zaradi mnogo globljih, zaradi psiholoških vzrokov, ki jih je sam takole opisal: »Troje barv imam rad, troje barv: belo, zeleno in modro . . . In teh troje barv pomiri moje srce.«²¹ »O, kako lepo je, kako prijetno slišati klavir . . . mogoče pa je igral mladenič, samoten kakor jaz. In zato ljubim to tiho igranje.«²² »Jaz bi bil rad slikar in muzik, jaz bi bil rad pesnik in filozof«, to bo geslo napredujočega človeka.«¹¹ Skratka, ni šlo za impresionizem in druge izme, ampak za estetske eksistencialije pesnikove duševnosti. Zato in samo zato so barva, svetloba in zvok tako trajno združeni s Kosovelovo pesmijo. Seveda je v ekspresijah in konstrukcijah barvanje rezkejšje, ostrejše, pomensko nabito in simbolično, zvočna in ritmična organiziranost pesmi veliko bolj eksplozivna in disonantna, kakor v impresijah kraškega motivnega kroga. Tam prevladujejo rdeča, črna in siva barva, ki morajo izraziti kaotičnost, privede o koncu Evrope in sveta, tu so doma zelena, modra, sinja, bela in zlata, nosilke harmoničnih občutij. Tam zvoki, ki se stisnejo v krike, akcenti, ki odstranjujejo vsa blagozvočja, tu tišje, mehkejšje, otožne, melodije. Ne glede na takšno estetsko-pomensko porazdelitev pa sta barva in muzika nepovzeta ali naravna elementa Kosovelove duševnosti in njegove estetske zavesti, in le takšna, avtohtona zagotavljata enoten in celovit estetskoeksistencialni red v njegovi poeziji.

Pri bežnem pregledu Kosovelove umetniške teorije in prakse seveda ni mogoče prezreti opozorila, da je pri oblikovanju rabil tudi grdo, banalno, zato da bi bolj poudaril lepo, zvišeno; ni mogoče prezreti, da se njegova teoretska in praktična estetska zavest razpenja med besedama lepota in »gnoj«,²³ med harmonijo in kakofonijo, med zvišenim in prostaškim ter lepim in zmaličenim; ni mogoče prezreti, da živi lepota v njegovih pesmih v vsej svoji protislovnosti in zapletenosti. Toda pri vsej zapletenosti vendarle prevladuje enačba: »umetnost, lepota«. Naj se je septembra 1925. še tako odločal proti rimi in za »golo, direktno izražanje«. ²⁴ se ni mogel posloviti od lepote. Med satirično grotesknimi konstrukcijami je celo še največ takšnih pesmi, v katerih so kristalizirani sami lepotni detalji (Skica na koncertu, Refleksi s podstrešja, Proti zapadu I, Cvetje v oknu, Impresija).

Skratka, pogled na Kosovelovo umetniško zavest in na njegovo pesem pove, da njegova teoretska estetika in pesniška praksa izvirata druga iz druge. Kriterij pristne izpovedi in kriterij katarze se potrjujeta kot skrb za izraz, ki noče biti le artizem, ampak je iz estetske lege največkrat usmerjen v eksistencialni

²¹ Srečko Kosovel, Troje barv. ZD II/192.

²² Srečko Kosovel, Igranje klavirja. ZD II/224.

²³ Srečko Kosovel, Kons. 5. ZD II/23.

²⁴ Srečko Kosovel, 25. sept. 1925. ZD II/569.

556 14587

pomen. Kosovel je tenkočuten esteta, obenem pa simbolik, ki lepoto plast pesmi enako intenzivno ureja s čutom in dojmom kot s duhom-dušo in pojmom. Od njegovih teoretskih zapisov in besednih kristalizacij lepote je minilo petdeset let. Na barvi in zvoku, na verzni melodiji njegove pesmi pa živi lepotni čar z nezmanjšano silovitostjo še danes. Kosovel ostaja velika osebnost zato, ker je uporno izpovedoval svoje humanistične vizije, velik umetnik pa zato, ker je pri tem nepopustljivo služil umetniški lepoti, jo štel za katarzično resnico ter za najvplivnejšo moč na človekovi poti k duhovni in moralni popolnosti.

France Bezljak

Filozofska fakulteta v Ljubljani

MOJ POGLED NA JEZIK*

Rad sem sprejel povabilo, naj se letos prvič udeležim tega vašega, sedaj že tradicionalnega srečanja. Učitelj jezika v šolah pri nas in pri drugih Slovanih je, žal, iz roda v rod vedno rahleje povezan s sržjo stroke, ki se je najprej razvijala na primerjalni osnovi ter se šele dosti kasneje začela cepiti po narodnosti. Ne zamerite mi, da označim današnjega slovenista, srbohrvatista, polonista itd. z ne povsem ustrezno primerom zdravnika specialista brez zadostnega znanja splošne medicine. Nekoč so jih poskusili vzgajati v Rusiji, toda uporabni so bili samo za tehnike, ne pa za diagnostike.

Le izjemoma je slavist z diplomom toliko usposobljen, da lahko s polnim razumevanjem prebira strokovno literaturo s področja indoevropske, baltoslovanske in celo že slovanske komparativistike. Še vedno se najde v tej literaturi marsikaj dragocenega tudi za slovenščino ali vsaj uporabljivega. Po vsem slovanskem svetu se vedno bolj zavedajo, kako je treba preveč zrahljanim in celo pretrganim povezavam pripisovati žalostno dejstvo, da je vedno manj doktoratov in da je vedno težje najti primeren naraščaj za številne še nedokončane znanstvene naloge.

Slavist v praksi, tudi če poučuje samo literarno zgodovino, more biti vsaj do neke mere tudi jezikovni diagnostik. Sproti bi moral biti seznanjen z najvažnejšimi izsledki v stroki. Saj danes že pozabljamo, kako važno vlogo je odigralo jezikoslovje od sedemnajstega stoletja dalje pri oblikovanju zavesti evropskega človeka. Pojavi, kakor sta bila na primer Hitler in Mussolini, so bili, upajmo, zadnji resnejši krči tiste zastarele miselnosti, ki je samo nekaterim velikim narodom prisojala pravico do življenja. Že prvi začetki primerjalnega jezikoslovja so povzročili, da se je stotine najinteligentnejših mladih ljudi v Evropi začelo

* Predavanje na zborovanju slovenskih slavistov v Portorožu 15. oktobra 1976.

učiti in nato raziskovati vrsto jezikov malih narodov, ki so se največkrat izkazali za zanimivejše in celo pomembnejše za znanost kakor jeziki velikih. Engels je ob branju Miklošiča zavrgel svoje prvotno mnenje o Slovanih in v pismu Marxu piše, da namerava študirati jezikoslovje. Danes je Miklošič v najboljšežnji literarni zgodovini odpravljen z enim stavkom.

Prebujajoči se mali narodi so bolj iz jezikoslovja kakor iz svojega v začetku dokaj skromnega pismenstva črpali pobude in moči. Žal se doslej, z izjemo Ivana Prijatelja, noben slovenski kulturni zgodovinar ni kaj več kakor samo površno dotaknil vloge jezikoslovja pri oblikovanju slovenske narodne zavesti. Manjkajo nam še osnovne študije s tega področja, ki bi ovrgele in prevrednotile celo vrsto zastarelih sodb.

Bil sem ginjen, ko sem v zadnjih letih na seminarjih za tuje slaviste in drugod po svetu spoznal tudi resne znanstvenike z dveh kontinentov, slaviste in baltologe, ki so se znova začeli zanimati za slovenščino. Svoj čas sta to dosegla Kopitar in Miklošič s svojo zmotno panonsko teorijo, za današnje zanimanje pa so tudi moje, upajmo ne v celoti zmotne, etimološke študije prispevale svoj skromni delež. Pri delu na slovenskem etimološkem slovarju, in samo o tem vam danes lahko nekaj malega povem, sem bil pod težo dejstev prisiljen spreminjati osnovna stališča, ki so mi jih bili vcepili moji slovenski in češki učitelji. Ne samo o etnogenezi Slovencev in o mestu, ki ga zavzema slovenščina med slovanskimi jeziki, ampak tudi o Praslovanih, iz katerih izhaja slovenski leksikalni in gramatični superstrat. Naj mi oprostita Miklošič in Ramovš, meni in že celi vrsti kolegov med raziskovalci, se ne zdi pregrešna misel, da je bilo praslovanskih jezikov verjetno več, a so se med preseljevanji pomešali med seboj. Videz praslovanske enotnosti je varljiv. Strokovno oprezno bi to povedali na drugi način: okoli vsake prevladujoče produktivne besedne družine krožijo po slovanskem svetu neproduktivni ostanki praslovanskih dublet, deloma iz istih, le v drugih prevojnih stopnjah, deloma iz drugih, prav tako indoevropskih ali vsaj v baltskih jezikih izpričanih osnov.

Etimologija že zdavnaj ni več samo iskanje indoevropskih korenov. V principu so vse besede enakovredne. Ko je vsestransko zadovoljivo raziskana do najstarejše, še nedvomno ugotovljive stopnje, postane vsaka kulturno-zgodovinski dokument. To velja tudi za praslovanske neproduktivne dvojnike, katerih je po dosedanjih izkušnjah sorazmerno največ v slovenščini, nekoliko manj v kajkavščini in čakavščini — štokavsko leksiko bo treba po teh vidikih še preiskati — ni pa nobenega slovanskega jezika, kjer jih ne bi našli. Iste besede z enakim, ali vsaj bližnjim pomenom se pojavljajo na najrazličnejših območjih, včasih samo v enem kraju ali v enem samem starem tekstu.

Vzemimo za primer sln. zastarelo *vada* »vaba za ribe«, isto pomeni v Novgorodu *uvada*, *privada*. Splošnoslovansko je iz te osnove *obad* iz *+ob-vadъ* ter samo vzhodnoslovansko *vádenъ* »obad«. To dvoje že starejši etimologi primerjajo z lit. *uodzis* »mušica«, vendar z rezervo, ker bi pri *+ōd-*, dolgi prevojni stopnji k *+ēd-* »jesti«, pričakovali protezo *j-*. To pa imamo v sln. in čak. *ja(d)lovišče* »vaba za rake ali za ribe«. To more biti izvedeno samo iz nekega neohranjenega glagola *+jadlovati* k *+ōd-lo* »hrana, jed«. Po vsej verjetnosti je treba iz te

osnove razlagati *Jališče*, toponim pri Portorožu. Litavsko je »vaba« sicer *’ėda*, let. *ėda* iz $+ēd-$, toda iz *ě*-ovske stopnje bi imeli v slovenščini najbolj verjetno $+jedlovišče$. Obe protezi, *j-* in *v-* pred *-ō-* nista mogli obstajati v enem samem jeziku. Podoben primer je v sln. *îr, irîn* »tolmun«, toda pri Trubarju *virij* »tolmun«. Tudi v ruščini je oboje, *irej* in *vyrej* »pravljica dežela, kamor odlete ptice pozimi, drugi svet«. Oboje je najbolj verjetno ide. $+ūr-$ »voda«, redukcijska stopnja osnove $+euar(i)-$. Že staroprusko je *iūrin* »morje« in *wūrs* »tolmun«. Sln. štajersko *virt* in koroško *birt* »ribnik« je morda substratnega porekla, prim. alb. *hurđë* »tolmun«, vendar najdemo v ruskih narečjih poleg *vyrʙ* »tolmun« tudi obliko *byrʙ*, ki pa v ruskem imenoslovju ni nikjer izpričana in je zato verjetno mlajša. Za ide. $+ūr-$ bi pričakovali praslovansko samo $+vyr-$, toda dubleta $+jyr-$ je po praslovanski zlogovni harmoniji moral dati $+jyr-$ in iz tega končno *ir-*.

Celo sufiks *-išče* v *ja(d)lovišče* je v tej funkciji — izraža potencirano lastnost osnove — neproduktivna dubleta. Sln. je še *zelišče*, p. *zielisko*, v ruskih bilinah n. pr. *Illišče Muromišče*, sln. narečno v *pozabliš*, vzh. sln., kajk. in čak. *godišče* »leto«. A. Bajec v svojem Besedotvorju te funkcije niti ne omenja. Izplačalo pa bi se raziskati takšne sufiksalsne relikte pri vseh Slovanih.

Dokaj upravičen je torej sum, da je bilo praslovanskih jezikov več, saj so to glasoslovne dublete, ki se ne morejo druga poleg druge razviti v istem jeziku.

Kakšen je položaj slovenščine med drugimi slovanskimi jeziki, naj ilustriram z dvema primeroma. Slovansko besedo *pʙsʙ* so doslej razlagali na več načinov. Verjetno bo odslej obveljalo, da je to redukcijska stopnja ide. $+peik'-$ »biti sovražno razpoložen«. Primer r. *pěs* »zlaja sobaka«. Splošnoslovenski je tudi glagol *pʙsovati*, ki pomeni na jugu »zmerjati«, na severu »kvariti, kaziti«. Samo slovensko je k temu normalna stopnja *pisan* »hud, zli«, n. pr. *pisano gledati, pisana mati*. Prav tako pa imamo tudi polno stopnjo $+poik'-$ v glagolu *opesniti* »spodleteti, ponesrečiti se«. Odgovarajoče besede v vseh teh stopnjah poznajo baltski jeziki, le da tamkaj ni satemskega, ampak samo kentumski refleksi $+peik-$. Pomeni pa se navadno ujemajo celo tako daleč, da litovskemu *pikčius* »hudič« odgovarja samo sln. narečno *pās* »ludič« (Planina, Postojna). Poznajo pa slovanski jeziki tudi kentum reflekse te osnove, že prej so opozarjali na slš. *pikulik* »zli demon« in ukr. *pek* »nezadovoljstvo, odstranitev«, slednje verjetno iz $+pʙkʙ$. Slovensko spada zraven *pičel* »slabe, nezadovoljive mere« iz $+peik-$. Iz polne stopnje $+poik-$, podaljšane s tako imenovanim s-intensivum $+poik-s$ pa je danes samo še slovensko *pešati* »upehati se«. Vendar je ta glagol izpričan tudi v csl., str. stp. in stč. Pomensko mu odgovarja lit. *peikštus* »lahko odpadljiv«, let. *peiksts* »slabič, crka«. Spet samo sln. pa je *pehāti se* »zanken, streiten«, lit. *peikštis* »zanken, hadern, streiten« in sln. *opehariti* »ogoljufati, prevarati« iz iste osnove $+poik-s$, prim. stprus. *paikemmai* »wir trügen«, *popaikā* »er be-trüge«.

Drugi takšen značilen primer je osnova $+mel-$, $+smel-$ z osnovnim pomenom »temne barve«. Splošnoslovansko je iz tega samo *smola* in severnoslovansko, v slovenščini neizpričano *smaliti*. Toda samo slovenščina pozna kopico besed iz te osnove brez začetnega s-mobile. Podaljšana polna stopnja je sln. *maleti* »bo-

leti, zbadati, temniti se«, n. pr. *mali se mi pred očmi*, dalje dial. *mâvek, zamâlka, odmâlka* »otekle žleze na vratu«. Iz e-stopnje je *mêl* »vrsta hrasta«, podaljšana -ê-stopnja je v dial. *miljava* »žerjavica« (Drežnica). Baltsko se pojavlja ta osnova tudi s k-podaljšavo *+smel-k-*. Iz tega je v e-stopnji samo sln. *mlečje* »kovaški okujki« (Kropa). Polna stopnja je v južnoslovanskem *mlak*, sln. *mlačen*, lit. *smâlkas* »para«. Iz redukcijske stopnje je samo sln. *molkel, zamolkel*, lit. *smilkti* »rjaveti« in sln. ter zah.-sbh. *promuči* »postati hripav«, sln. *molkel, zamolkel glas*, lit. *smilkti* »dreveneti, otrpniti«.

Priznati morate, da je ta način etimologiziranja presenetljivo zgovoren. Slovenščina se pri tem izkaže zlata jama celo za baltologe. Najmanj dvesto slovenskih bodisi knjižnih narečnih ali samo zgodovinsko izpričanih besed ima svoje glasoslovno in pomensko odgovarjajoče baltske vzporednice. Toda slovenska leksika še daleč ni do kraja raziskana.

Prav tako še ne moremo reči, koliko je bilo naselitvenih tokov in v kakšnih časovnih razdobjih so prihajali na meje poznoantične Italije. Niederle in Ramovš govorita o dveh, vendar je Ramovš še operiral z enotno praslovanščino. Toda če si ogleđamo samo besedo *solza* v sln., kažejo narečni refleksi na več različnih valov. Poleg knjižnega *solza* za psl. *+sblza* ali *+slbza* imamo v narečjih izpričano *suza, skuza*, dol. *sêza, sæza*, štaj. *sluza, sloza, slojza* (Dajnko), *skloza, sklojza* itd. Tudi č. in slš. narečno je *sluza* in sln. je poleg glagola *solzeti* izpričano tudi *sluzeti*. Pustimo v nemar etimološke razlage tega samo slovanskega termina, ki ga niti ni mogoče rekonstruirati na enotno praobliko. Zatrđno pa lahko rečemo, da refleksi za *-bl-*, *-lb-* ali celo *-blb-* kažejo na več različnih začetnih razvojev tako imenovane metateze likvid. Če pritegnemo še kajkavsko *selza* se problem še bolj zaplete.

Zadnji naselitveni val lahko datiramo. To so bili begunci pred Madžari po letu 900. Prinesli so s seboj že vzhodnoslovansko polnoglasje. Seveda je riskantno, da bi v nelokalizirani obliki *žerelo* poleg *žrelo* videli polnoglasje. To je lahko kot *kelje* poleg *klej*, *kumet* poleg *kmet*, *Kerim* poleg *Krim* ali obratno, knjižno *skeleti* poleg dial. *skleti* med konzontan in likvido vrinjen sekundarni vokal. Zanesljivo polnoglasje je v štaj. *balûjača, belûjača* »vodna jama«, tudi ime več jam na Boču. To je r. *(o)bolonb* »poplavni svet«, kar se je naprej razvijalo poslovenskih glasoslovnih zakonih; štaj. *-j-* za *-ń-* itd. Tudi štaj. *gorica* »ograja za svinje« je *+(o)gorodjica* s slovensko kontrakcijo *+gorojica* v *gorica*. Satemski refleks iste osnove je v Ribnici na Pohorju zapisano *zorica*, r. *(o)zorod* »ostrv«, stprus. *sardis* »ograja«, lit. *žárdis*, let. *zārds*. Prevoj k temu zadnjemu je splošnoslovensko *žrbdb* »žrd«.

Prevladuje pa v alpski slovenščini zahodnoslovanska plast. Računati moramo tudi s starejšimi vzhodnoslovanskimi prišleci. Najstarejšo plast pa samo slutimo. Nekatere v srednji Evropi se je morda klatil neki praslovanski rod, ki se je morda že v začetku našega štetja odcepil in se kasneje znova povezal s slovanskimi migracijami.

Raziskovanje slovenske leksike je razburljiva drama, polna vedno novih preseñenjenj. Morda bom kdaj prišel tako daleč, da bom napisal Uvod v zgodovino slovenskega jezika s številnimi, a tudi nedvomnimi dokazi za vsako trditev.

RAZUMEVANJE VEZNIKA V PETEM RAZREDU OSNOVNE ŠOLE

(nadaljevanje in konec)

Sklepalni vezniki

Vključili smo naslednje veznike sklepalnega priredja: torej (2 nalogi) zato (3 naloge).

Pogosta napaka, ki jo delajo učenci, je zamenjava vzroka in posledice: *izgubil je denar, zato je bil nepazljiv* namesto *zato ni mogel plačati, v sobi je zelo vroče, zato preveč kuriš* namesto *zato smo vsi prepoteni*. Napaka v nalogi oče je *bil tam, mati je bila tam, sin je bil tam, torej si bil tam* namesto *torej je bila tam vsa družina* odkriva, da učenci niso dojeli, da pomeni sklep povzetek posameznih premis jedra stavčne zveze, ampak so izločili le za njih najzanimivejšo premiso (sin je bil tam — torej si bil tam).

Pritrditi moramo Piagetu¹, ki ugotavlja, da zahteva razumevanje sklepalnih veznikov sposobnost deduktivnega mišljenja in da se njihov pomen giblje na premici vzročnosti in implikacije. Skušajmo misel konkretizirati. Hipotetična izkustvena pot, ki naj bi bila opravljena v razumevanju sklepalnih veznikov, naj bi bila naslednja: izhodišče je razumevanje vzročnega odnosa kot enkratnega empiričnega izkustva (*ker je skodelica padla na tla, se je razbila*, dejanje je mogoče ponazoriti), večkratno empirično izkustvo (*vse skodelice, ki so padle na tla, so se razbile* — razen izjem seveda, ki pa ne rušijo pravila) pripelje do posplošitve (*če skodelica pade na tla, [potem] se razbije*). Razumevanje stavka skodelica je padla na tla, zato se je razbila, pomeni deduktivni sklep iz predhodnega splošnega spoznanja. Razumevanje tovrstnih veznikov naj bi predpostavljalo abstraktno mišljenje, za katerega naj bi bil učenec sposoben šele pri 11, 12 letih. Zato se verjetno sklepalni vezniki pojavljajo v govoru otrok do te starosti le redko, čeprav jih uporabljajo učitelji kot starši. Tudi starost naših učencev se je gibala med 11 in 12 leti. Večina otrok je razumela sklepalna vezniška razmerja, toda velik odstotek učencev, posebej podeželskih, ima še vedno težave. Ugotovili smo, da so to učenci iz neugodnih družbenih razmer (nizka izobrazba staršev, pokrajinska kulturna zaostalost).

Razumevanje vezalnega priredja (in, ne-ne) in prilastkovih odvisnikov učencem petega razreda ne dela večjih težav. Napaka *Metka hoče bonbone in jesti* namesto *bonbone in piškote* odkriva, da se učenci ne zavedajo, da veznik in povezuje istovrstne stavčne člene. Pri prilastkovih zvezah se pojavlja napaka tipa *bataljon se je vračal k brigadi, ki je padel na poti v zasedo*, in kaže, da predstavlja težavo vezava odvisnika s soodnosno besedo, ki jo pojasnjuje in s katero mora biti neposredno povezan.

¹ Piaget, Jean, *Sud i rasudivaje kod deteta*, Institut za pedagoška istraživanja SR Srbije, Beograd, 1960, s. 37.

Časovni vezniki*

Časovne odnose smo zajeli z naslednjimi vezniki: ko, medtem ko, preden, odkar. Nekateri časovni vezniki delajo težave tudi učencem 5. razreda osnovne šole.

Najlažji je časovni veznik ko. Izraža časovno zaporedje dejanj: *ko boš napisala naloge, lahko greš na dvorišče*. Jezikovni izraz je neposredno predstavljen na izkustveni ravni. Ko izraža še druga časovna razmerja, na primer sovpadanje dejanj (*ko sem vstopil, je dremal*). Tovrstnih nalog nismo vključili v končno obliko testa.

Medtem ko je časovni veznik, ki izraža sovpadanje, istodobnost dveh dejanj (*ne igray se z ognjem, medtem ko bom zdoma*). Hkratnost dejanj je očitno težje dojemljiva in predvsem težje predstavljava kot zaporednost dejanj. Nalogo je v mestu rešilo pravilno 85 odstotkov učencev, a na podeželju le 57 odstotkov. Tudi izkustvo govori v prid zgornji misli: več dejanj ne moremo (ali težko) hkrati opravljati (če jih hkrati opravljamo, se hkratnosti dejanj ne zavedamo: nekaj delamo, medtem ko prepevamo, razmišljamo, jokamo). Zaporednost dejanj je nekaj samoumevnega. Pomisleki, da naši primeri ne morejo razložiti razumevanja časovnih pojmov oziroma časovnih odnosov (sovpadanja, časovnega zaporedja), ki jih časovni vezniki izražajo, je mogoče ovreči s spoznanjem, da dejavnost in refleksija le-te v človekovi zavesti nista antipoda, ampak je človekova psiha, njena vsebina in oblika, ponotrena praktična dejavnost. To spoznanje je ena temeljnih Piagetovih tez, kakor tudi izhodišče sodobne didaktike.

Nalogo, ki je vključevala veznik preden (*zagotovo končaj delo, preden se vrnem*), je rešilo v mestu 70 odstotkov učencev, a na podeželju 50 odstotkov. Z veznikom preden je soslednje dejanj izraženo protislovno, z njim kršimo pojem zaporedja, časovni odnos, ki ga veznik izraža, je abstrakten. Najlaže si bomo to predstavljali, če soočimo vse tri časovne veznike ob isti vsebini: *ko boš potrkal, prisluhni* (časovno sosledje dejanj), *medtem ko boš trkal, prisluhni* (časovno sovpadanje dejanj), *preden boš prisluhnil, potrkaj* (časovno zaporedje je izraženo v obratnem zaporedju od zaporedja dejanj, kajti najprej bomo potrkali, potem šele prisluhnil). Veznik preden izraža abstraktno časovno razmerje, ki je nasprotno izkustvenemu sosledju dejanj, zato predpostavlja sposobnost abstraktnega mišljenja. Stavke z veznikom preden je mogoče prevesti v stavke z veznikom ko. Vprašati se moramo, čemu navidez redundantno jezikovno sredstvo, ko pa je temeljni jezikovni princip ekonomičnost. Semantična teža veznika preden, pridobljena z nasprotnostjo med jezikovnim izrazom in vsebino le tega, torej z večanjem razmaka med semantično, globinsko in glasovno, površinsko jezikovno plastjo pogojuje večjo obvezujočo moč veznika preden. Seveda izraža veznik preden tudi časovne odnose, ki jih ni mogoče izraziti z veznikom ko.

Protivni vezniki

Razumevanje nasprotij, izraženih s protivnimi prirednimi in podrednimi vezniki, pomeni za učence petega razreda veliko težavo. V naloge smo vključili naslednje protivne veznike: čeprav (5 nalog) četudi (1 naloga) vendar (4 naloge),

* Pri interpretaciji časovnega veznika je sodelovala prof. Dora Gobec in dala vrsto dragocenih pobud in misli.

toda (2 nalogi), a (1 naloga), kljub temu (2 nalogi), nasprotno (1 naloga), žal (1 naloga).

Na Kozjanskem se giblje odstotek pravih rešitev pri posameznih nalogah med 45 in 67, a v mestu, kjer razumevanje veznika še zdaleč ni tako problematično, med 63 in 88 odstotki. Pri najtežjih nalogah pade odstotek pravih rešitev na podeželju celo na 23 in v mestu na 42 odstotkov. Najbolje so otroci reševali naloge, ki so vključevale veznik čeprav, najtežje razumejo nasprotnost, izraženo z veznikoma kljub temu, četudi ter prislovoma žal in nasprotno.

Pojav bomo lažje razložili, če si bomo ogledali najpogostejše napake. Napačne rešitve bomo navajali v oklepajih.

Praviš, da si ga videl na cesti, čeprav je bil v moji sobi (čeprav je bil zunaj), rad ima mater, čeprav je neprijazna z njim (čeprav skrbi zanj), sprejel bo službo, čeprav ga delo ne veseli (čeprav dela zelo rad), Peter se igra na cesti, čeprav se boji avtomobilov (čeprav se ne boji avtomobilov), padel je s kolesa, čeprav se dobro vozi (čeprav se ne zna voziti), voda v jezeru se ni dvignila, četudi je ves teden deževalo (četudi že dolgo ni deževalo), zelo je hitel, toda prišel je prepozno (toda prišel je pravočasno), učitelj je šel mimo mene, a ga nisem pozdravil (a sem ga vljudno pozdravil), ni še noč, vendar je že temno (vendar je še svetlo), Jasna je zelo lena deklica, vendar so nekatere deklice še bolj lene (vendar se ne mara učiti, vendar ne pomaga materi), ima zelo malo denarja, vendar mislim, da bo zmogla plačilo (vendar mislim, da ne bo mogla plačati), ni dober govornik, vendar je ljudem všeč (vendar jeclja), moj stric je še vedno bogat kljub velikim izgubam (kljub velikim dohodkom), nenehno dela, kljub temu malo zasluži (kljub temu je zelo prizadeven, je utrujen, ima vsega dovolj).

Analiza najpogostejših napak dosledno odkriva, da učenci niso razumeli protivnega veznika in so ga zamenjali z vzročnim veznikom: rad ima mater, (ker) skrbi zanj, Peter se igra na cesti (ker) se ne boji avtomobilov, padel je s kolesa, (ker) se ne zna voziti. Vzročne podredne odnose dobro obvladajo, saj jih je mogoče izkustveno podoživeti, nasprotnost pa zahteva sposobnost abstraktnega mišljenja. Svojo pomenskost črpa iz zanikanja najpogostejših empiričnih vzročnih zvez (s kolesa pademo, če se ne znamo voziti, izjemoma, če se dobro vozimo), v vzročno zakonitost vnaša slučajnost.

Napake odkrivajo, da so učenci še vedno konkretni misleci in niso sposobni dojeti zvez, ki njihovemu najpogostejšemu izkustvu nasprotujejo. Vzročnost sledi empiričnemu izkustvu, otrok jo je neštetokrat podoživel. Nasprotnosti ni mogoče ponazoriti, zvezo med dvema dejanjema ali stanjema (*dobro se vozi, padel je s kolesa*) vzpostavi tako, da se spomni najpogostejše empirične zveze (vzročnosti: *s kolesa ni padel, ker se dobro vozi*) in ugotovi, da sta ti dve dejanji izjemni, ker vzročnosti ne potrjujeta, ampak se ji zoperstavljata: *padel je s kolesa, čeprav se dobro vozi*.

Pritrditi je treba Piagetu², ki tudi ugotavlja, da otroci pred enajstimi, dvanajstimi leti slabo razumejo protivne zveze, čeprav se začnejo protivni vezniki pojavljati v njihovem govoru že pri sedmih, osmih letih. Najpogostejše napake

² N. d., s. 43.

odkrivajo mešanje vzročnosti z nasprotnostjo in izhajajo iz dejstva, da se otrok, ki nasprotnosti ne razume, zateče k najpogostejši stavčni zvezi (vzročnosti). Protivnost kot razumsko spoznanje slučajnosti v vzročnosti je izrazljiva le v jezikovni podobi. Kako bo otrok osvojil pomene, ki jih izražajo protivni vezniki, je zato še posebej odvisno od jezikovnega vzora, s katerim se srečuje. Z veliko verjetnostjo moremo predpostavljati, da se protivna stavčna razmerja pogosteje javljajo v pogovornem jeziku izobražencev in da jih ti tudi pogosteje uporabljajo v pogovoru z otrokom, manj pogosto pa je v jeziku kmetov in jo verjetno izražajo z narečnimi jezikovnimi sredstvi. Vsekakor šola postavlja enake zahteve po knjižnem jeziku pred vse otroke, otroci pa se po jezikovnem znanju med seboj zelo razlikujejo. V nadaljnji raziskavi bomo ugotavljali, kakšno mesto ima protivnost v jeziku učbenikov, v definicijah, nalogah, in šele nato načrtovali jezikovne naloge, s katerimi bomo skušali ugotovljeni primanjkljaj odpraviti.

Pogojni vezniki

Pogojno razmerje, izraženo z veznikom če, smo vključili v tri testne naloge. Odstotek pravilnih rešitev je zelo nizek in tudi v mestu pade na 40 odstotkov, a na podeželju na 31 odstotkov. Odgovoriti je torej treba na vprašanje, zakaj dela učencem petega razreda osnovne šole razumevanje pogojnega odnosa med dvema dejanjema ali stanjema tako velike težave.

Tudi pogostnost je abstraktna kategorija, saj napoveduje vzročni odnos med dvema dejanjema, ki bi se bil lahko uresničil v preteklosti, ki se bo uresničil v prihodnosti oziroma ki se lahko vedno uresničuje (brezčasnost) v danih okoliščinah (pogoj). Omogoča torej postavljanje hipotez, napovedovanje vzročnih odnosov med dejanji in stanji v prihodnosti in je kot tak nenadomestljiv za abstraktno mišljenje. Pogojnost je razumsko spoznanje in jo je mogoče izvesti iz vzročnosti, saj pomeni posplošitev vzročnosti na časovni ravnini (*ker sem se udaril, me je bolelo; vedno, kadar sem se udaril, me je bolelo; posplošitev vzročnosti v čas: če se udarimo, nas boli; če se bomo udarili, nas bo bolelo*). Hkrati pa nam omogoča, da vzpostavimo soodvisnost med dejanjema ali stanjema, ki empirično nista vzročno povezani, ampak njuna soodvisnost izhaja iz poljubnih pogojev: moralnih norm, družbenih zakonov, dogovora med ljudmi ali človekove samovolje. V tem primeru soodvisnost dveh dejanj ni vzrok pogojnega odnosa, ampak njegova posledica (*če se ne boš pravočasno vrnil, bom zaklenil vhodna vrata*). Pogojni stavki pokrivajo pomensko zelo razčlenjeno področje, zato dejstvo, da se otroci že zgodaj srečujejo s pogojniki, ki se nanašajo neposredno na njih in je izpolnitev pogoja povezana s kaznijo ali nagrado, nikakor ne pomeni, da razumejo logične odnose, ki jih le-ta izraža tudi izven njihovega izkustvenega sveta. Ogledali si bomo vsebino pogojnih stavčnih zvez, ki smo jih vključili v naš tekst.

Moj ded je še zelo zdrav, če upoštevamo njegovo starost. Najpogostejša napaka je: moj ded je še zelo zdrav, če upoštevamo, da je pogosto na svežem zraku. Težavnost naloge izhaja iz vzročnega odnosa, ki obstaja med zdravjem in starostjo in ki je v obratnem sorazmerju (čim starejši smo, tem slabšega zdravja smo) in iz dejstva, da so lastnosti lahko relativne, ne absolutne: deda pravzaprav ne moremo imeti za posebno zdravega, zdrav je le, če upoštevamo, da je

že precej v letih, kajti ljudje njegove starosti so običajno manj zdravi. Razumevanje pogojnika predpostavlja upoštevanje vzročnega odnosa med zdravjem in starostjo, ki je v našem specifičnem primeru izjemen, nasproten (zdrav je, četudi je star). Osebkmu moremo pripisati lastnost (zdrav) le pod določenim pogojem (starost). Pogojnost je izražena kot nasprotje med starostjo in zdravjem, to pa je odnos, ki učencem petega razreda dela še velike težave, kot smo videli v predhodnem razmišljanju. Najpogostejša napaka odkriva, da so se učenci, ki stavčne zveze niso razumeli, odločili za najpogostejšo izkustveno vzročno zvezo *moj ded je še zelo zdrav, če upoštevamo, da je pogosto na svežem zraku*, ki pa je logična kontradikcija, saj implicira sklep, da ljudje, ki so pogosto na svežem zraku, niso najboljšega zdravja.

Seveda zgornje analize procesa razumevanja omenjene stavčne zveze ne smemo razumeti v smislu, da se človek vseh miselnih postopkov v procesu razumevanja stavka zaveda, nikakor pa ne izključuje hipoteze, da pomeni razumevanje interiorizacijo teh procesov, ki so se avtomatizirali, skrajšali in posplošili in se jih zato ne zavedamo več. Če otrok posameznih elementov navedenih miselnih procesov ne razume (na primer odnosa nasprotnosti), ne more razumeti celote, ki vključuje v našem primeru vrsto odnosov (vzročnost, pogojnost, nasprotnost). Otroci, ki so delali napake, niso bili sposobni slediti logiki stavčne zveze, ampak so sledili logiki, da smo zdravi, če smo mnogo na svežem zraku.

Razumevanje pogojnosti, izražene v stavku *tega ne bom mogel izračunati, razen če mi ne boš pomagal*, je otežkočena zaradi zanikanja dejanj: *izračunal bom, če mi boš pomagal, izračunal ne bom, če mi ne boš pomagal*. Zanimivo bi bilo ugotoviti, koliko težje razumejo učenci drugo zvezo od prve. O tem, da je težja, ni mogoče dvomiti. Kajti zanikanje dejanja pomeni, da dejanje sploh ne obstaja. Stavek vključuje kar dve pomenski kategoriji: pogojnost in zanikanje: uresničitev zanikanega dejanja je odvisna od uresničitve drugega zanikanega dejanja.

Podobne težavne stopnje kot predhodni je tudi naslednji stavek: *prav gotovo bo tam, če pravi, da bo*. Morda učencem dela težave že razumevanje pomena glagola biti (obstajati: bo tam). V stavku je impliciran naslednji miselni akt: v njegovo prisotnost ne smemo dvomiti, če je dal obljubo, kajti nikoli ne požre besede.

Zgornji primeri nam razodevajo, da pogojnost vključuje vrsto različnih miselnih operacij, ki so vključene v razumevanje pogojnih stavčnih zvez, in se zato pogojni stavki po težavnosti med seboj zelo razlikujejo. Na temelju naših spoznanj bi še ne mogli postaviti trditve, da je pogojnost sama po sebi kategorija, ki dela učencem petega razreda največje težave in jo najtežje razumejo. Glede na mesto, ki jo ima v deduktivnem sklepanju, je silno pomembna za abstraktno mišljenje. Razumevanje pogojnih stavkov vključuje različne miselne operacije, ki jih zmore otrok šele na stopnji abstraktnega mišljenja oziroma ki so pogoj, da tako mišljenje sploh obvlada. Zanimivo bi bilo ugotoviti mesto pogojnosti v spoznavanju različnih predmetnih področij in mesto pogojnika ter pomensko razsežnost le-tega v osnovnošolskem učbeniku.

Vključili smo tudi primer *stopnjevalnega priredja*, ki je bilo med najtežavnejšimi nalogami. Nalogo je namreč rešilo v mestu samo 43 odstotkov, a na podeželju le 29 odstotkov otrok.

Kar pravi, je popolnoma neresnično, še več, on ve, da ni res. Razumevanje omenjene stavčne zveze vključuje zahteven miselni proces: ugotoviti je namreč potrebno, kako stopnjujemo pomen izhodiščnega stavka: hudo je, če govoriš neresnično, toda hujše, če se tega zavedaš in torej to počneš namerno. Očitno je ta način pomenskih gradacij zahteven jezikovni in miselni proces in otrokom spoznavnemu svetu tuj. Kajti tudi moralno razsojanje je domena pubertete in sovpađa z razvojem abstraktnega mišljenja. Tudi najpogostejša napaka odkriva, da jim sama gradacija ni predstvljala težav in so se zavedali pomenske vrednosti vezne besede, da pa jim je bilo tuje pomensko področje zveze kot celote. Odločali so se namreč pogosto za odgovor: *kar pravi, je popolnoma neresnično, še več, ima tudi trdne dokaze (še več, nikoli ne laže).* Gradacija pomena je namreč prisotna, ni pa logično ustrezna.

Povzetek

Analiza razumevanja vezniških razmerij je pokazala, da nekateri učenci petega razreda osnovne šole ne obvladajo veznika oziroma miselnih procesov, ki jih razumevanje veznika predpostavlja, do tiste stopnje, ki bi jim omogočala nemoteno učenje, razumevanje besedil in abstraktno mišljenje. Piaget³ daje na vprašanje, kakšno mesto ima jezik v logičnem mišljenju, naslednji odgovor: študij otrokovih logičnih operacij je pokazal, da otrok osvoji stavčno logiko šele med 11 in 15 letom. Toda že v starosti 7—9 let osvoji logične operacije, ki omogočajo oblikovanje razredov, klasifikacijo in razporejanje. Otrok je sposoben klasificirati konkretne predmete, preden je sposoben takih storitev na jezikovni ravni.

Toda stavčna logika je v nasprotju z razredno logiko »avtentičen produkt jezika samega«. Logične operacije, implikacije, disjunkcije in druge, ki omogočajo hipotetično-deduktivno mišljenje na abstraktni ravni predpostavljajo jezikovno mišljenje. Vprašanje torej ni, ali je jezik nujen pogoj za oblikovanje formalnih operacij (po Piagetovi terminologiji), ampak ali je jezik zadosten pogoj za njihov pojav. Avtor povzema, da jezik ni dovolj, da bi pojasnil njihov pojav, ker koreninijo strukture, ki so značilne za mišljenje, v dejavnosti in čutno-gibalnih procesih. Toda bolj je struktura mišljenja čista, bolj je jezik potreben za potek teh operacij. Jezik je torej nujen, ne pa tudi zadosten pogoj za stavčno logične operacije.

Naša analiza potrjuje izhodiščno hipotezo, da je določena stavčna zveza tem zahtevnejša, čim več miselnih operacij je vključenih v proces njenega razumevanja. Seveda tega spoznanja ne smemo razumeti v smislu, da se človek vseh teh miselnih operacij tudi zaveda, ampak potekajo na nezavedni ravni. Razumevanje veznikov predpostavlja interiorizacijo teh procesov, ki so se v procesu jezikovnega razvoja skrajšali, avtomatizirali in posplošili. Saj si drugače ne moremo razložiti, kako bi se dokopali do razumevanja veznika. Naša analiza pomeni le prvi korak v tej smeri. Natančno bo treba analizirati pomenska polja veznikov in miselne operacije, ki jih vključuje njihovo razumevanje ter raziskati proces njihovega osvajanja.

³ Piaget, Jean, *Language and thought from the genetic point of view*, v: *Six psychological studies*, Vintage Books, New York, 1968.

Učencem dela največ težav razumevanje tistih veznikov, ki predpostavljajo sposobnost abstraktnega mišljenja (sklepalni vezniki, protivni in pogojni vezniki) ter veznikov, pri katerih globinska semantična razmerja niso izražena neposredno na glasovni ravni (časovni veznik preden). Manj težav jim povzroča razumevanje vzročnega podredja, vezalnega priredja, prilastkovnega odvisnika in časovnega sosledja dejanj.

Odgovoriti je treba tudi na temeljno vprašanje, kakšen delež pripisati pri interpretaciji nerazumevanja veznikov govoru in kakšen mišljenju. Piaget, ki je prišel do podobnih spoznanj v navedenem delu, daje naslednji odgovor: ker se otroci srečujejo z omenjenimi zvezami v govoru odraslih in posebej učiteljev, a jih sami ne uporabljajo, meni, da je to v večji meri vprašanje razvoja logike kot jezikovno vprašanje. Toda naša raziskava potrjuje, da jezikovnemu razvoju nenaklonjeno okolje jezikovni razvoj zavira, jezikovno ugodno okolje ga pospešuje, saj se otrok pogosteje sreča s posameznimi vezniškimi razmerji in jih zato tudi hitreje osvoji. Zato ni mogoče zagovarjati enosmerne zveze, da namreč razumevanje posameznih vezniških razmerij predpostavlja sposobnost abstraktnega mišljenja, ampak da abstraktna misel tako razumevanje predpostavlja. Odnos torej ni enosmeren, ampak dialektičen.

Vezniška beseda je posebej kritična na podeželju (Kozjansko), ki velja za eno najbolj zaostalih področij. Način proizvodnje (fizično delo) ni naklonjen oziroma ne zahteva eksplikacije logičnih razmerij na jezikovni ravni. Tudi inteligentnost otrok je nižja kot v mestu. V mestu, kjer je večina srednje in visoko izobraženih ljudi, pa funkcionira proizvodnja tako rekoč na jezikovno simbolni ravni (znanstveno in kulturno delo, upravno-administrativne službe). Poseben problem je seveda razmerje med knjižnim, pogovornim in narečnim jezikom, ki se ga v raziskavi nismo dotaknili. Razmak med temi jezikovnimi plastmi je večji na Kozjanskem kot v Ljubljani.

Videti je, da moremo del težav, ki jih kažejo učenci iz neugodnih družbenih razmer pri logičnem sklepanju in razumevanju besedil, pripisati tudi pomanjkljivemu obvladanju vezniških razmerij. Kajti kako bodo sledili vsebini razlage, če pa imajo težave že pri oblikah posameznih stavkov. Vsekakor bi nadaljnje analize razumevanja stavčnih zvez, s katerimi se srečujejo učenci v šoli, odkrile, da nekateri učenci razumejo manj, kot si lahko predstavlja tudi najbolj pesimističen učitelj. Seveda zgornje analize ne smejo vzeti v zakup tisti, ki trdijo, da je snov pretežka, da učenci slovnice tako ne razumejo, ampak naj bo opozorilo, da bo vezniku in zloženemu stavku potrebno posvetiti več pozornosti že tudi na nižji stopnji osnovne stopnje, ki pa se nikakor ne sme začeti in končati s formalističnim določanjem vrste podredja in priredja, ki ga učenci še posebej slabo razumejo, ampak mora biti obogatena z analizo semantičnih in logičnih razmerij med stavki.

SPOMINU ENDREJA ANGYALA

V Pécsu (Pečuhu) je 28. marca 1976 zapuščen umrl dober prijatelj Slovencev in naše kulture dr. *Endre Angyal*. Rojen je bil 1915 v Bratislavi, študiral slavistiko, umetnost in jezike v Budimpešti, Münchenu in Firencah, zato je dobro obvladal mnoge jezike, pasivno vse slovanske. Bil je kratek čas profesor v Pécsu, Budimpešti, nato asistent na univerzi v Debrecenu, kjer je tudi predaval, nato pa znanstveni sodelavec Prekdonavskega znanstvenega inštituta Madžarske akademije znanosti v Pécsu, kjer se je ukvarjal predvsem z južnoslovanskimi, pa tudi drugimi slovanskimi vprašanji. Predvsem so ga zanimali madžarsko-slovanski kulturni stiki v najširšem pomenu, posebej pa še slovstvo ter umetnost baroka. Napisal je knjige: *Theatrum mundi* (1934), *Udvari kultúra, udvari költészet* (Dvorna kultura, dvorno pesništvo, 1944), *Barock in Ungarn* (Budapest-Leipzig-Milano, 1951), *Reneszánsz és barok művészet Kelet Európában* (Renesančna in baročna umetnost v vzhodni Evropi, 1960), *Die slawische Barockwelt* (Leipzig, 1960).

Napisal je mnogo razprav in člankov o slovanskih pesnikih in umetnikih. Posebej nas zanima, da je pisal številna poročila o naših knjigah, naši umetnosti in naših znanstvenikih, s katerimi je imel dobre stike, saj je ponovno predaval v Ljubljani pri SAZU, Slavističnem društvu in drugod. Omenimo le večji članek o Avgustu Pavlu v debrecenskem zborniku *Slavica* 1961 ter dobra informativna poročila v *sombotelski reviji Vasi szemle*. Posebej pa je zaslužna njegova razprava *A vend kérdés* (Prekmursko vprašanje) v zborniku *Novejša dognanja kompleksnih zemljepisnih in zgodovinskih raziskovanj v Prekdonavju* (Pécs, 1972, str. 269—291). To je edini madžarski spis, ki govori izčrpno in stvarno o slovenstvu Prekmurja, zato razlaga nastanek in rabo imena *Wenden*, *Vend* za Slovane in Slovence, posebej še prekmurske, s čimer so jih Madžari ločili od ostalih Slovencev. Navaja od Popoviča in Kopitarja, dalje izjave o pripadnosti prekmurskih Slovencev k slovenski narodni skupnosti, govori o kulturnih stikih Prekmurja z ostalim slovenstvom pred 1919, zavrača madžarsko neobjektivno stališče, ki je razglašalo prekmursko narečje za poseben jezik in s tem utemeljevalo na mirovni konferenci po prvi vojski pripadnost Prekmurja k Madžarski. Natanko seznanja tudi s pomadžarjevalnim prizadevanjem med zasedbo 1941—1945. Že zavoljo tega temeljitega in stvarnega spisa si je *Endre Angyal* zaslužil lep spomin med nami.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

ŠE O PREKMURSKIH PESMARICAH

Olga Šojat je pripravila lep *Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti*. 16. stolječe, kot števil. 9—10 časopisa *Kaj* VIII, 1975, s samostojno paginacijo (str. 152). Primer, kako bi morali tudi mi raziskovati naše pokrajinsko slovstveno delo in ga z izbori približati vsaj nekemu delu beročih ljudi. Knjiga je bogato opremljena s podobami pisateljev, rokopisov in naslovnih listov knjig. V obsežnejšem predgovoru podaja avtorica splošen pregled stare hrvaške kajkavske slovstvene dejavnosti do sredine 16. stoletja ter »jezikovno-grafijske borbe pred ilirizmom in v njegovem času« (5—56). Sledi izbor iz del Ivana Pergošića, iz prekmurske martjanske pesmarice, iz Vramčevih dveh knjig ter Škrinjaričev zapisnik o čarovniški obravnavi. Pred vsakim izborom obravnava pisatelj in njegovo delo, podaja bibliografijo le-tega in literaturo o njem, za besedili pa sledi »kajkavsko-štokavski rječnik« in razlaga imen k izboru.

Nas mora zanimati poglavje »O Prekomurskoj pjesmarici I (1593)« (v kazalu v imenovalniku), s predgovorom na str. 78—84 in izborom iz nje na str. 85—105 ter s tremi stranmi slovarčka. Prirediteljica pripominja: »Ova je radnja prvi put objavljena u časopisu Forum, XII, Zagreb 1973... Ovamo se prenosi s nekim izmjenama«. O prvi objavi smo poročali v Jis XIX, 212—17, kar O. Š. v najnovjši objavi upošteva tako, da je za domnevno letnico obravnavane pesmarice postavila vprašaj in v obširni opombi, kjer pravi tudi: »Iako sam se u Forumu bila priklonila mišljenju F. Fanceva, sada smatram da će se pripadnost tih pjesmarica jednoj ili drugoj od te dvije književnosti (namreč slovenski ali hrvatski, V. N.) sa sigurnošću moći utvrditi tek kad se one objave u cjelini i kad tako budu pristupačnije znanstvenim istraživačima, jednako lingvistima kao i književnim povjesničarima.« V naslednjem stavku jih imenuje »...dokumente naše — bilo slovenske ili hrvatske — literarne prošlosti« (84). Naj dodam svoje mnenje, da pripadajo najstarejše te pesmarice tako slovenskemu kot hrvaškemu slovstvu.

Naj k pripombam v prvem članku v Jis XIX dodamo še nekaj pojasnil in novih dognanj, ki jih Šojatova ne upošteva ter so bistvenega značaja tako za datiranje kot za vsebino martjanske pesmarice. Mimogrede: »Prekmurska pesmarica I« ali podobno pač te pesmarice ne moremo več imenovati, ko jih imamo v razvidu že desetine in so vse prekmurske, dokaza za I ali »najstarejšo« pa nimamo — nasprotno. Ostanimo najprej pri letnici 1593, ki jo je F. Fancev naknadno »videl« pod 1710 in ki jo hrvaški slovstveni zgodovinarji mirno prepisujejo (npr. M. Franičević v Enciklopediji Jugoslavije 4, 1960, str. 65: »Najstarija kajkavska pjesmarica iz 1593 sadržava...«, Georgijević itn.).

Predvsem je ta starejša martjanska pesmarica sestavljena iz petih različno pisanih delov, kar Šojatova po Janku Glazerju natanko navaja. Nikakor tedaj ne bi mogli datirati celotnega rokopisa z isto letnico, niti z istim stoletjem. O tem jasno govori tudi pisava, govorijo pa tudi letnice. Prvič: podpis »Per me Nicolao Legén 1710« je na koncu strani 152 pod kazalom drugega dela, postnih in vélikonočnih pesmi, kar so doslej vsi prezrli. Pisava pa je ista kot v kazalu pred njim in zato ne more biti dvoma o času nastanka tega dela. Drugi Legénov podpis z isto letnico in oznako kraja: in Martýánczi — pa je na koncu tretjega dela, s krepkimi, kar grobimi potezami, ker je z njim prekril prvotni podpis, datum in isti kraj, kot dokazuje fotoposnetek z ultrardečimi žarki. Tega smo dali narediti zato, da bi mogoče pod 1710 odkrili jasno prvotno letnico, v kateri je Fancev »nakon mnogo kombinacija...« slutil »upravo tu godinu« — 1593. Fotoposnetek te strani je na voljo tako pri izvirniku v Univ. knjižnici v Mariboru, kot pri njegovi fotokopiji v NUK v Ljubljani. Ta fotografija je sicer pokazala jasnejše nekatere že s povečevalnim steklom čitljive besede ali vsaj črke, ni pa jasno pokazala prvotne letnice — toliko pa je vidno, da druga številka ni mogla biti 5. Tudi branje z različnimi povečevalnimi stekli, pri čemer so sodelovali razni strokovnjaki za stare pisave, ni pokazalo letnice 1593, prej 1693 ali na koncu celo 6. S tem pa ne zanikamo, da — sodeč po pisavi in papirju — izvirajo nekateri *deli* najstarejše martjanske pesmarice iz 16. stoletja. Toda datiranje v Šajtičevem prevodu (1534) še ne govori za to, da je to izvorni vpis te pesmi v tem letu.

Druga pomembna in bistvena stvar v zvezi z obravnavano in vsemi drugimi prekmurskimi pesmaricami pa je njihova izvirnost. Že površen pregled pokaže, da so pri cerkvenih pesmih v mnogih primerih navedeni njih madžarskih začetki. Tudi to bi bilo moralo navesti F. Fanceva na misel, da so verjetno tudi svetne pesmi v 4. in 5. delu starejše martjanske pesmarice — prevodi iz madžarsčine. Saj je prav on med Hrvati tedaj najbolje poznal dognanja peštanskega slavista Lászla Hadrovicsa o nekaterih kajkavskih prevodih madžarskih pesnitev. V svojem predavanju Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova (Ljetopis JAZU, sv. 51, Zagreb 1939, 86—105) je sicer na podlagi Hadrovicsevega zasebnega obvestila vedel, da ima pesem Adhortatio mulierum madžarsko vzporednico, toda trdil je »o nekaterih kajkavskih pesmih iz 16. stoletja«, da »se ne zna jesu li s hrvatskoga prevedene na madžarski ili obratno«.

Tako tudi O. Šojat v obeh objavah prisoja po Fancevu pesem Cantio de matrimonio in nekatere druge Šajtiču ter si ne postavlja vprašanja o njih izvirnosti. Toda L. Hadrovics je že 1938 dognal, da sta tako Šajtičev prevod Cantio de matrimonio in anonimna Adhortatio mulierum — madžarskega izvira. Hadrovics navaja v svoji knjižici: Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok (Madžarski in južni slovanski duhovni

stiki, Budapest 1944) Lugossyjev kodeks, rokopisno pesmarico iz Prekdonavja, v katerem je ali izvirnik teh dveh pesmi ali pa ena od njegovih različic.

Novosadski madžarski slovstveni zgodovinar Imre Bori je na podlagi objave Šojatove v Forumu napisal študijo: Egy kaj-horvát daloskönyv magyar eredetű verseiről (Tanulmányok — Studije, 6. sv. Novi Sad 1973, 33—49), ki je O. Šojat pred svojo ponovno objavo žal ni poznala. Ta primer je tudi dokaz, kako slabo je sodelovanje celó med strokovnjaki jugoslovanskih univerz — sodelovanje, ki bi utegnilo biti prav na teh stičnih področjih zelo plodno.

I. Bori seznanja s starejšo martjansko (tako Šojatova kot on za njo nápak: Martijanci) pesmarico, nato pa nadvse podrobno analizira Cantio de Rakoczio, pesmi Oženil se je jeden mlad junak... in Cantio de matrimonio glede odvisnosti od madžarskih izvirnikov. Ne moremo sicer soglašati z njegovo trditvijo, da je pesen o Rákócziju »nedvomno največ vredna« v starejši martjanski pesmarici, razen če misli, da med prevedenimi iz madžarščine. Madžarska slovstvena zgodovina pozna doslej dva rokopisa pesmi z isto vsebino pod naslovom: Pesem Erdeljcev v tatarski sužnosti. Prva različica je v kodeksu, ki ga je med 1716—1736 prepisal János Bocskor v Csíkszentléleku, druga pa je zapisana 1704 v szentsejski pesmarici in le-tej je bližji naš prevod v martjanski pesmarici. Po Bori-jem dognanju vsebuje prva različica le pet kitic, sorodnih našim, medtem ko ima starejša madžarska različica kar enajst sorodnih kitic. V martjanskem prevodu pa je pet kitic, ki v nobeni madžarski predlogi nimajo enakih.

Martjanski prevod naj bi bil narejen po neznanem madžarskem izvirniku, ki je bil popolnejši od druge poznane madžarske različice. Toda tista tretja različica naj bi vsebovala tudi kitice, ki so sorodne neki drugi pesmi v Bocskorjevem kodeksu »Z gostimi solzámi joče že Erdeljsko« in mogoče tudi tedaj zelo priljubljenim naricalkam ter mrliškim (pogrebnim) slovesom. Bori je rekonstruiral v madžarščini z uporabo szentsejske različice in martjanske besedila prvotno domnevno besedilo. Bori navaja tudi vsebinske ter oblikovne razlike med madžarskimi različicami in prevodom. Madžarske pesmi tudi nimajo naslova, Rákóczijevo ime je v njih sicer omenjeno, toda pesmi ne govore o njem, zato sklepa Bori, da je prevod nastal v času voditelja krucev, Ferenc R. in ne Györgya in so jo zato mogoče imeli za pesem krucev.

Šojatova v dodanem slovarčku ne zna razložiti besede *žarcuvati se*, *žarcuvati se* (?) in jo označuje kot nekatere druge nepojasnjene, češ da jih ni v slovarjih — treba jih je pač iskati — v madžarskih slovarjih, najdemo pa to besedo v isti zvezi v madžarski predlogi te pesmi (*Megsarcoltam volna...*). V martjanski pesmi jo beremo dvakrat: *Bil bi se žarcuval za dvanajset jezer...* (v madžarski: *Megsarcoltam volna / húszezer tallérban...*) — dal bi se odkupiti za dvanajst tisoč (tolarjev) — »da te pro(kleti) Tatar ni štel poslušnoti...« In v drugi zvezi: *...zdaj se žarcujemo ino harcujemo. Sarcolni* (madž.) je izsiljevati, pleniti, v navedenih zvezah pa je treba besedo pomensko prilagoditi.

Različico predloge pesmi *Oženil se je jeden mlad junak...* (O. Šojat 1975, 101—102) vsebuje tim. Lugossy-kodex, v katerem so prepisi pesmi Pála Somogyija iz let 1629—1634. Ta pesem je tu naslovljena *Mastan egy ifjú megházasodott...* (Sedaj se je oženil neki mladič) in je madžarska različica znamenite satirične pesmi iz XVI. stoletja: *Adhortatio mulierum...* Primerjava med madžarskim in našim besedilom kaže najprej, da je naše krajše za dve kitici: prireditelj je skrčil četrto in peto madžarsko kitico. Bori je na podlagi našega prevoda in ohranjenega madžarskega besedila te pesmi rekonstruiral domnevni madžarski izvirnik, katerega je neko prevedel v naši pesmarici. Primerjava dokazuje tudi, da je prevajalec izpustil nekatere vrstice, predvsem zato, ker jih — ni razumel, predvsem ne madžarskih rekov, vpletenih v pesem, zato je z dobesednim prevodom ponekod pokvaril smisel in pesniško vrednost izvirnika (npr. ženskoga somara, Šimona rihtara, ki ga tudi Šojatova ni razumela, praznoga košara, kar je v izvirniku koš brez dna itd.). Že Borijeva analiza obeh besedil je obširna in mnogo povedna, kdo od nas pa jo bo še mogel spričo boljšega poznavanja jezika dopolniti.

Fancev je prisodil Šajtiću pesem Cantio de matrimonio in Šojatova mu sledi, toda »To pesen spravil, leipo jo zvršil...« ne pomeni že, da jo je Andreas Šajtić sam zložil. Malo poznavanje madžarskega starejšega slovstva dá slutiti, da je tudi to — prevod. To je

zapisal L. Hadrovics sicer že 1938, toda hrvaška slovstvena zgodovina še manj zasleduje madžarsko kot mi, pa je to za starejšo dobo neogibno. Ta pesem se ponavlja v mnogih poznejših prekmurskih pesmaricah do 19. stoletja, zato nas mora še posebej zanimati.

I. Bori popravlja nekatere Hadrovicseve trditve in domneve. To in prejšnjo (Oženil se je ...) pesem je namreč prisodil v izvorniku Andrásu Batiziju, ki je pa po Boriju le eden od njenih prepisovavcev in jo je utegnil prepisati ok. 1546, medtem ko je Šajtič dobil v roke neki madžarski prepis pesmi, ki je krožil med ljudmi že ok. 1530. Ta pesem je v zgodovini madžarskega protestantskega slovstva pomembna in so dognali npr. o njej, da je po humanističnem panegiričnem značaju dobila pri protestantih didaktičen značaj ter vplivala na mnoge pesnike tega motiva vse do Gyöngyösija, ki je — mimogrede opomnjeno — s svojo kitico prišel kot motto v anonimno prekmursko Starišinstvo i zvačinstvo ... iz 1807.

Šajtičev prevod je za kitico daljši od izvornika, saj je v njej imenoval sebe in čas nastanka svojega prevoda. Sicer pa sledi zvesto izvorniku. Toda prav napake, ki jih je Šajtič zagrešil zavoljo neumevanja jezika, dokazujejo, da je njegovo besedilo — prevod. (Takah primerov je v starejšem hrvaškem pesništvu med prevodi iz madžarščine več in njih poznavanje deluje prav humoristično, na kar je opozoril že L. Hadrovics.) Zavoljo teh razlik med izvornikom in prevodom domneva Bori, da bi Šajtič utegnil prevesti neko besedilo, ki je še starejše od Batizijevega protestantsko didaktičnega ter »bi kazalo v smeri katoliškega srednjega veka« (42). Tako npr. omenja Šajtič Krištuša nam. Boga v izvorniku, poganski žitek nam. nečistosti. Se vidnejše so razlike v drugem delu pesmi, posebno od 24. kitice dalje. Toda zavoljo nepopolnega poznavanja kajkavščine in vzhodnoslovenskih narečij tudi Bori zagreši kak neupravičen očitke Šajtiču (npr. v 22. kitici v zvezi s »pasko nosi«, — in tudi v 29. kitici — kar je pravilno prevedeno).

Dosedanjim dognanjem o madžarskih virih martjanske pesmarice moremo dodati še novo, ki je posebno pomembno, ker gre za najboljše besedilo, čeprav ne v celoti ohranjeno ne v njej, ne v márkiševski pesmarici (iz katere pa moremo dopolniti nekatere v prvi manjkajoče strani, glej zdaj v fotokopiji v NUK v Ljubljani) — 116 kitic pesnitve o sv. Magdalení. Madžarska pesnitev je pod naslovom *Historia az Maria Magdolnanak sok büneiböl zložil Szentmártoni Bodó János* in je bila natisnjena prvič v Levoči (madž. Lőcse) 1683, v Kolozsváru pa 1703. Tudi prva letnica je — odločilno pomembna za datiranje martjanske pesmarice! Prevod sicer ni dobeseden — v našem rokopisu tudi ni ohranjen prvotni začetek, saj je pisan z drugo roko kot večina pesnitve — vendar je odvisnost od predloge očitna.

Tudi dosedanji pregled in primerjava cerkvenih pesmi v najstarejši martjanski pesmarici — posredno pa v vseh naslednjih prepisih bodisi iz nje ali iz kakih drugih rokopisov — dokazujeta, da so njihovi izvorniki v največji meri madžarski. Toda o tem tu ni moč več govoriti, ker sodi natančnejše raziskovanje teh zvez drugim. Vse dosedanje pisanje o domnevno najstarejši prekmurski, to je martjanski pesmarici, pa dokazuje, da je potrebna previdnost in stvarna razgledanost tako glede presoje časa njenega nastanka, kot glede izvirnosti in v zvezi s tem tudi kulturno-jezikovne pripadnosti njenih besedil. Predvsem pa je treba obravnavati kot celoto vse prekmurske rokopise in tiskane pesmarice.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

CANKAR IN BUDINEKI

Obletnica Cankarjevega rojstva je spomnila raziskovalce njegovega življenja in dela na to in ono pozabljeno dejstvo iz pisateljevega življenja, ki je potrebno neke osvetlitve, čeprav mogoče ne dodaja bogve kakšnih novih poudarkov ne osebnosti ne delu. V tem zapisku gre za epizodo v Cankarjevem življenju iz 1912 in za nekaj opozoril na poznejša Cankarjeva srečanja z družino Budinekov iz Kranjske gore.

Jožica Budinekova, por. Korbar, je opisala v toplem članku, ki ga je, s slikami dopolnjenega, priobčila v Planinskem vestniku 1957, kako se je srečala 1912 z Ivanom Can-

karjem v domači hiši in vasi. Dušan Kermavner je osvetlil to epizodo z objavo zelo zanimivih pisem, ki so si jih pisali 1912 in 1913 pisatelj, dr. Henrik Tuma in dr. Izidor Reja, zdravnik v Bazovici, v Novem svetu 1949. Po tem gradivu, z delnimi dopolnitvami, se ukvarjajo komentarji v Cankarjevih Pismih v uredništvu dr. Izidorja Cankarja — nove objave omenjenih pisem in komentarje bo prinesel zadnji zvezek Cankarjevega ZD — in Dobrovoljčev Cankarjev album. Širše je opisal Cankarjeve stike z Gorenjskim kotom Janez Svoltjšak v prilogi jeseniškega Železarja 27. 5. 1976, medtem ko se je dr. Jože Mahnič v PV 1976 dotaknil samo Cankarjevih obiskov Bleda.

Družina Budinek je doma na češkem Moravskem. Priimek je v matičnih, posebno starejših matičnih knjigah zapisan tudi kot Budinik. Zadnji in predzadnji rod te rodbine pozna samo obliko Budinek. Drugi sklon ednine je Budineka, množina Budineki, nikoli ne Budinki. Da ne gre za polgasni, izpadajoči polglasnik e, priča tudi krajevni izgovor, ki pozna pač Budinek in Budinik, toda samo Budinika in Budiniki. Naglas je stalno na prvem zlogu.

Kdaj je prišel prvi Budinek v Kranjsko goro, se ni dalo ugotoviti. Najstarejši je bil Budinek Frančišek, ki se je poročil s hčerjo svojega delodajalca Terezijo Aljančič 1852. Kakor pričajo poročne knjige, je bil nezakonski sin Katarine, hčere irharskega mojstra, v letu poroke že mrtve. Frančišek se je rodil v Velki na Moravskem (»in Welka aus Mähren«), verjetno iz mesteca Velka pri Hodoninu. Bil je irharski ali strojarski pomočnik, ki se je kot potujoči pomočnik ustavil v Kranjski gori pri »garbarju«, strojarju in irharju, Aljančiču. S seboj je seveda prinesel češko govorico, v hiši in v družini pa se je uveljavil poleg domačega kranjskogorskega govora nemški jezik. (V vasi je bil še drug strojar, njegova hiša pa je imela hišni naziv Pri kóžarju.) V drugem rodu je prevladala slovenščina. Medtem ko je bil prvi Budinek kajžar in kramar, ki je prodajal kože in irhovino po sejnih, je bil njegov sin, enako Franc, že lastnik hiše sredi vasi. Smrtni oglas v SN pravi zanj, da je bil »trgovec in posestnik, načelnik cestnega in zdravstvenega odbora ter krajnega šolskega sveta in častni občan jeseniški, odlikovan z zlatim zaslužnim križcem« (SN 28. dec. 1905). SN ga imenuje svojega »zvestega somišljenika«. Ta Franc Budinek (1854—1905) je bil oče ródu, ki se je srečal z Ivanom Cankarjem 1912. Delavnost in trgovska spretnost prvega Budineka sta ustvarili tako gmotno trdnost, da je po razmeroma zgodnji smrti omenjenega drugega Budineka mogla vdova dati kranjskogorsko hišo in trgovino v najem in se preseliti v Ljubljano in tako mogla dalje ali na novo študirati številne otroke. Hčere so bile štiri in so vse postale učiteljice, tudi Joža, ki je imela 20 let, ko se je srečala s Cankarjem. Tudi fantje so bili štirje.

V Budinekovi hiši je stanoval zdravnik dr. Josip Tičar, zelo delaven v Planinskem društvu in v kranjskogorskem tujskem prometu. Na Vrščicu je, malo pod sedlom, Nemško planinsko društvo postavilo planinsko kočo, ki jo je imenovalo po botaniku Vossu Voss-hütte. Proti njej so Kranjskogorci s Tičarjem na čelu postavili za sedlom, na trentarski strani Vrščica novo kočo, ki so jo imenovali Slovensko. Po razpadu Avstro-Ogrske je Voss-hütte postala Erjavčeva kočica, Slovenska kočica pa je ostala na italijanski strani kot financarska in mejaška postojanka. Danes ima kočica ime po svojem osnivačju dr. Tičarju. Koča je bila zgrajena isto leto, kakor je bil v Kranjski gori Cankar, vendar se ni hotel udeležiti slovesnega odprtja, pač pa je bil na Vrščicu po tej slovesnosti.

Dr. Tičar je bil kot zdravnik znanec z nekaterimi primorskimi zdravniki in kot planinski organizator z goriškim odvetnikom dr. Henrikom Tumo. Leto 1912 pomeni v Cankarjevem življenju eno najtežjih let: bil je telesno in moralno povsem izčrpan. Tržaški in goriški prijatelji so ga hoteli izkopati in rešiti. Ko je prišel v Trst predavati, toda en mesec pred napovedanim datumom — kar kričé priča o njegovem stanju — so sklenili, da mu omogočijo oddih in zdravstveno rekreacijo, povsem na njihove stroške. Cankar je julija v spremstvu tržaških in kraških prijateljev potoval in živel na Krasu, v Bazovici in v Sežani, nato je imel kratek postanek na Bledu, od tam pa je konec julija prišel v Kranjsko goro. Vse stroške enomesečnega bivanja v Kranjski gori je plačal dr. Henrik Tuma, ki se je ponudil pisatelju tudi za vsakodnevno družbo in za izlete. Toda razen h Klanškimi (Belopeškimi) jezerom Cankarja ni spravil nikamor, Cankar je tudi odklonil njegovo družbo in družbo njegovih otrok. Za stalno spremljevalko Cankarju sta dr. Tičar in dr. Tuma pridobila Jožico Budinek, ki je prav tedaj imela za seboj prvo leto

učiteljske službe. Dekle naj bi skrbela, da bi pisatelj manj ali nič ne pil, da bi hodil na sprehode in da bi se redno in bolje hranil. Dekle ni imelo nikakega uspeha. Kljub vsemu njenemu izredno prizadevnemu trudu ni Cankar spremenil svojih navad. Po končanem Cankarjevem kranjskogorskem bivanju je prišlo do srditih spopadov, o čemer imamo priče v Cankarjevih, Rejevih in Tumovih pismih (v navedeni Kermavnerjevi objavi v Novem svetu).

Razen z Jožico Budinek se je seveda Cankar srečeval tudi z njenimi sestrami in brati. Ta novi rod Budinekovi, vsi so opravili dotlej ali pozneje, do prve vojne, srednješolske študije, je bil izrazito narodno slovenski in kulturno zavesten. Cankarju je bil po srcu najbližji Vinko, ki je študiral slikarsko akademijo v Pragi. Bil je mobiliziran in je kot častniški aspirant bil 1918 v Lipnici nad Mariborom. Ko ga je napadla pljučnica, je zaradi obče izčrpanosti in vojaških šikan tam umrl. Ko sta mati in Jožica potovali k sinu oziroma bratu na smrtni postelji skozi Ljubljano, sta se srečali s Cankarjem. Toda v Lipnico sta prišli prepozno. Ko sta se vrnili v Ljubljano, je Cankar napisal Vinku parte, objavljen nato v SN 24. okt. 1918, zadnji rokopis Cankarjeve roke, ki je ohranjen. (Faksimile gl. v Cankarjevem albumu, slika 289.) Dve leti od Vinka mlajši Franci je diplomiral na trgovski akademiji na Dunaju in bil 1916 takoj mobiliziran. Prišel je v Karpatih v rusko ujetništvo. Stopil je v srbski prostovoljski korpus in z njim potoval čez Murmansk, na Škotsko, čez Anglijo, Francijo in Italijo na solunsko fronto. Udeležil se je vseh osvobodilnih bojev, a padel na Bukoviku pri Aleksincu zadnji teden pred osvoboditvijo. Posmrtno mu je bil podeljen čin podporočnika. Pokopan je v Paračinu. Po letih je bil med Vinkom in Francijem Jožko, ki je študiral konzularno akademijo na Dunaju. Enako mobiliziran je bil v avstrijski vojski do razpada Avstro-Ogrske, a je za posledicami plinske zastrupitve na goriški fronti umrl 1924.

Jožica Budinek, ki se je poročila na Štajerskem, je 1964 tam umrla. Zadnji iz tega rodu je bil Vojteh, ki je umrl v Argentini 1974. Njegov sin Vojteh je bil v letih po drugi svetovni vojni mladinski smučarski prvak in je danes dejaven v kranjskogorski turističnogostinski in športni stroki.

Cankar je po letu 1912 večkrat obiskal Budineke, ko so živeli v Ljubljani. Tako je bilo tudi naravno, da je napisal smrtno naznanilo za Vinka.

(Izpisek iz arhiva fare Kranjska gora je ljubeznivo posredoval g. župnik Stanislav Pavlič. To in ono je bilo mogoče dopolniti v Nadškoif. matičnem arhivu v Ljubljani. O Franciju B. je članek v zborniku Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije, 1936.)

Viktor Smolej
Ljubljana

Ocene in poročila

Iz beloruskega jezikoslovja

Hrestomatija
splošnega jezikoslovja

Obšče jazykoznanie — hrestomatija. Sostavitel' B. I. Kosovskij; pod redakcij A. E. Supruna. Izdatel'stvo »Vyšejšaja škola«, Minsk 1976, 432 str.

Knjiga je zamišljena kot dopolnilo trem prejšnjim publikacijam Kosovskega o splošnem jezikoslovju I. (1969) *Predmet jezikoslovja, bistvo jezika, jezik in mišljenje, nastanek in razvoj jezika*; II. (1968) *Fonetika, fonologija, slovnica*; III. (1974) *Nauk o besedi in besednem sestavu jezika*, vendar je za lingvistično vsaj malo razgledanega bralca uporabna tudi brez njih. Ta izbor odlomkov iz jezikoslovnih

besedil 32 avtorjev je prirejen tako, da osvetljuje in domiselno razlaga vso našeto jezikoslovno tematiko. Če primerjamo izbor Kosovskega z znano hrestomatijo ruskega jezikoslovca V. A. Zveginceva *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkah i izvlečenijah, I, II*, 1964-65, ugotovimo temeljno razliko v tem, da zadevajo besedila v knjigi Kosovskega predvsem živo problematiko sodobnega jezikoslovja, medtem ko Zvegincev predstavlja zgodovinski tok jezikoslovja od Humboldtovih časov do danes. Na prvi pogled dobi bralec celo pri Kosovskem vtis, da je preveč usmerjen v zgodovino, saj je uvrstil med sodobne avtorje tudi jezikoslovce iz zadnje tretjine 19. stol. (npr. Kruševskij, Potebnja, Fortunatov), vendar se ob branju prepričamo, da sestavljaivec ni sprejel

»mrtvih« odlomkov, ampak samo takšne, ki so aktualni tudi v današnjem jezikoslovju.

Manj sprejemljiva je sestavljavčeva odločitev, da je pri izbiranju besedil upošteval poleg znanstvene vrednosti dela in njegove razumljivosti še nekatere čisto zunanje dejavnike; izločil je namreč avtorje, katerih dela so širše dostopna (prevedena), kar seveda škodi objektivnemu prikazu veljavnosti njihovih idej v razvoju sodobnega jezikoslovja. Skoraj nenavadno je, da v hrestomatiji niso zastopani Baudouin de Courtenay, de Saussure, Hjelmslev in Chomsky.

Če pregledamo avtorski sestav po nacionalni pripadnosti, ugotovimo, da je največ ruskih oz. sovjetskih jezikoslovcev, za njimi so poljski, ameriški idr. Najmlajši med sovjetskimi jezikoslovci, ki ga letos sicer ne srečamo več v sovjetskih publikacijah, je leta 1932 rojeni Igor Aleksandrovič Mel'čuk, avtor znamenitega dela »Smysl — Tekst« (1974).

Hrestomatija je razdeljena v šest tematsko zaključenih poglavij; prvi dve z naslovom *Predmet in naloge jezikoslovja* ter *Specifiika jezika in njegova funkcija v družbi* obsegata tale besedila: J. Rozwadowski, *Pomen jezikoslovnih ved* (v okviru znanosti sploh); V. V. Ivanov, *Nekatere vprašanja sodobnega jezikoslovja*; Pierre Guiraud, *Problemi in metode statistične lingvistike*; V. Mathesius, *Funkcionalna lingvistika*; V. Georgiev (Bolg.), *Metodološka vprašanja lingvistike*; T. Milewski, *Definicija jezika*; L. Bloomfield, *Raba jezika* (odlomek iz njegove knjige *Language*); G. Klaus (nemški filozof — formalna logika, kibernetika, teorija spoznavanja), *Pragmatika kot disciplina teorije spoznavanja*; R. Jakobson, *Jezikovna komunikacija*.

Vprašanje jezikovne diahronije je namenjeno tretje poglavje — *Zakovitosti zgodovinskega razvoja jezika*; zanimivo je, da je sestavljavec popolnoma obšel nemško jezikoslovje, ki se je prav na tem področju metodološko najbolj uveljavilo. Odlomki so iz tehe avtorjev: D. N. Ušakov, *Življenje jezika*; V. M. Žirmunskij, *Oblikovanje nacionalnih jezikov*; E. D. Polivanov, *Kje so vzroki jezikovnega razvoja*; A. Meillet, *O razvoju jezikov od prvobitne družbe do zgodovinskih obdobj*; P. A. Buzuk, *Lingvistična geografija kot možna metoda pri proučevanju zgodovine jezika*. (Buzuk je bil pomembna jezikoslovna osebnost konec dvajsetih let v

Minsku; bil je eden glavnih utemeljiteljev jezikoslovja na mladi beloruski univerzi.)

V razdelku o fonetiki in fonologiji srečamo odlomke: F. F. Fortunatov, *Pomen glasovne plati v jeziku*; L. V. Ščerba, *Kaj je posamezni glas jezika*; N. S. Trubeckoj, *Nauk o pomenskem razlikovanju*; Ch. Hockett, *Signalizacija s pomočjo glasu: fonologija*; A. A. Reformatskij, *O razhajanjih Moskovske fonološke šole z leningrajskimi fonologi*.

Po ruski tradiciji je v poglavje o gramatiki vključeno tudi besedotvorje z odlomkom iz študije G. O. Vinokura, *O ruskem besedotvorju*; sicer najdemo v tej enoti še A. A. Potebnja, *Slovnične oblike*; R. I. Avanesov in V. N. Sidorov, *Oblike in slovnični tipi besed*; N. V. Kruševskij, *Sinteza morfoloških elementov v besedo in besed v jezik*; A. A. Šahmatov, *Nauk o stavku*; V. V. Vinogradov, *Predikativnost in intonacija sporočila kot osnovne slovnice značilnosti stavka*; A. Belić, *Stavek in sintagma*.

Zadnje poglavje ima naslov *Nauk o besedi in o besednem sestavu jezika*; v njem je šest prispevkov, štirje sovjetski in dva poljska: A. I. Smirnickij, *Vsebina in naloge leksikologije*; O. S. Ahmanova, *Vprašanje pomena v sodobnem sovjetskem jezikoslovju*; J. Kuryłowicz, *Nekaj o pomenu besede*; V. Doroszewski, *Nekaj opazanj in pojmov iz semantike in besedne strukture*; T. P. Lomtev, *Načela izdvajanja diferencialnih semantičnih elementov*; I. A. Mel'čuk, *O terminih »stalnost« in »idiomatičnost«*.

Avtor izbora B. I. Kosovskij (umrl je v času tiskanja knjige) je dvajset let predaval splošno jezikoslovje na filološki fakulteti v Minsku; in čeprav je svojo hrestomatijo namenil predvsem študentom, lahko vseeno zapišemo, da bo zaradi domiselnega izbora besedil in njihove splošne razumljivosti zanimala tudi bralce zunaj jezikoslovnega kroga, saj morda prav zaradi tehničarje življenja ljudje pogostejše razmišljajo o »skrivnostih« svojega temeljnega izrazila — jezika.

Frekvenčni slovar beloruskega jezika

N. S. Mažejka, A. Ja. Suprun, *Častotny slovník belaruskaj movy. Mastackaja proza*. Minsk 1976, 232 str.

Vprašanje pogostnosti besed v različnih zvrsteh jezika je živo že skoraj tri deset-

letja. V slavistiki je znana prva večja frekvenčna obdelava ruskega besedišča iz začetkov petdesetih let (Josselson, *Russian Word Count*), najbolj popularen v praktični rusistiki pa je deset let pozneje sestavljeni frekvenčni slovar Ė. A. Štejnfel'dt (*Častotnyj slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Tallin 1963); za slovaščino poznamo delo J. Mištrika, *Frekvencia slov v slovenščine*, Bratislava 1969.

Frekvenčni slovar beloruskega leposlovnega jezika je pripravila katedra za splošno in slovansko jezikoslovje filološke fakultete v Minsku; delo je zasnoval in vodil A. Ja. Suprun s sodelovanjem N. S. Mažžjka. Precejšen delež pri nastajanju slovarja imajo tudi slušatelji slavistike, ki so izpisovali in urejali besedno kartoteko. O problematiki beloruskega frekvenčnega slovarja najdemo kratko poročilo že leta 1970 v zborniku *Aktual'nye problemy leksikologii*, Minsk, str. 140—141.

Iz uvodnega dela slovarja razberemo, da so sestavljavci izbrali za podlago 290 odlomkov iz beloruskega leposlovja; ker je imel vsak odlomek približno tisoč besed, so dala vsa besedila skupaj okrog 300 tisoč besednih rab s približno 21 tisoč različnimi leksemi.

Slovarski del je razdeljen v dve enoti; v prvi enoti je po frekvenčnem rangu razvrščenih 2037 najpogostnejših beloruskih leksemov; ob besedi je navedena frekvenca in število odlomkov, iz katerih je bila izpisana. Samo sedem besed (izmed prvih dvanajstih) so našli v vseh 290 odlomkih: *ën* (zaimek *on*), *i*, *u* (*ŭ*), *z*, *byc'*, *a*, *gëty* (*gëta*); najvišja frekvenca je 11711 (zaimek *ën*), ki pa že pri besedi *da* (15. rang) zdrsne na 2278 in pri besedi *užo* (34. rang) na 1004. Besede od št. 1915 do 2037 imajo frekvenco 15, zadnja od njih se nahaja samo v enem besedilu (kazúlja — srna). Besede s frekvencami od 14 do 1 so zaradi gospodarnosti s prostorom nanizane abecedno v frekvenčnih »blokhi«, kar seveda (vsaj v začetku) škodi preglednosti. Gotovo je zanimivo dejstvo, da ima kar polovica besed (9915) frekvenco 1. Slovarju je priključen še abecedni seznam prvih tisoč besed z enako frekvenčno informacijo kot v osnovnem delu. Za matematično slabo podkovanega bralca je s formulami opremljeni matematični komentar na koncu slovarja seveda samo deloma razumljiv.

Ni dvoma, da ima beloruski frekvenčni slovar pomembno vlogo pri reševanju lek-

sikalnih vprašanj jezika, koristen pa bo tudi za literarno vedo; v širši slavistiki bo slovar nepogrešljiv pri kontrastivnem proučevanju slovanskih jezikov.

Vzhodnoslovanski jezikoslovci

M. G. Bulahov, *Vostočnoslavjanskije jezykovedy. Biobibliografičeskij slovar'*. Tom I. Minsk 1976, 320 str.

V prvem delu je avtor zajel 131 predstavnikov vzhodnoslovanskega jezikoslovja od začetka 16. do konca 19. stoletja (oz. prvih desetletij 20. stol.); v drugi knjigi name-rava M. G. Bulahov orisati življenje in delo vzhodnoslovanskih jezikoslovcev 20. stoletja. Lahko rečemo, da je pred nami prva sistematično urejena zbirka vseh imen ruskega, beloruskega in ukrajinskega jezikoslovja s skrbno zbranimi življenjepisnimi in bibliografskimi podatki ter s kratko označitvijo pomembnosti njihovega dela v razvoju slovanskega jezikoslovja. Posebna vrednost slovarja je tudi v tem, da je za starejša obdobja pritegnil sicer manj znane filologe, ki pa so bili v danem času važni nosilci jezikoslovne misli.

Avtor je sprejel v slovar tudi jezikoslovce, ki so bili rojeni zunaj Rusije, a so delovali (vsaj deloma) na ruskih univerzah in akademiji. Tako je v slovarju najti za starejše obdobje precej učenjakov grškega rodu (Maksim Grek idr.), v 19. stol. pa precej Poljakov (večja tretjina Poljske je bila v sklopu ruske države). Od južnih Slovanov obravnava avtor Jurija Križaniča (133—135), hrvaškega misijonarja, ki je leta 1666 v sibirskem izgnanstvu dokončal nenavadno izvirno slovnico knjigo z naslovom *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku popa Jurka Križanišča, prezvanjem Serbljanina, među Kupoju i Vunoju rikami, vo ujezdeh Bihšča grada, okol Dubovca, Oz'lja i Ribnika ostrogov. Pisano v Sibiri lita zrod* (= 7174 ali 1666), ki je bila najdena in natisnjena šele sredi 19. stoletja. Precej izčrpno je v slovarju obdelan drugi južni Slovan (Hrvat) Vatroslav Jagić, ki je bil od 1880 do 1886 profesor cerkvenoslovanskega in ruskega jezika na peterburški univerzi (do prevzema Miklošičeve slovanske stolice na Dunaju). Med češkimi jezikoslovci, ki so delovali v Rusiji v drugi polovici 19. stoletja, moramo posebej omeniti Antona Dobiaša, ki je zapustil vidne sledove v ruski sintaktični teoriji.

Knjiga M. G. Bulahova ne bo samo zanesljiv vir informacij za predavanja in seminarje iz zgodovine slovenskega jezikoslovja; bogata literatura ob posameznih člankih odpira pot tudi novim raziskavam. Kljub tako nadrobnim bio- in bibliografskim podatkom nas vendar velikokrat presenetijo številni vprašaji nameste letnic rojstva in smrti celo pri avtorjih, ki so najbrž živeli še v začetku tega stoletja (Dobiaš, Šercl idr.); verjetno za to ni kriv sestavljavec slovarja ampak življenje samo. Najbrž bo moral ostati vprašaj namesto letnice smrti in tam celo v knjigi jezikoslovcev 20. stoletja.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Antologija slovenskih ljudskih pesmi

Zmaga Kumer: Pesem slovenske dežele. (Primeri iz arhiva Glasbeno narodopisnega instituta v Ljubljani /Zdaj Glasbeno narodopisna sekcija Instituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.) Založba Obzorja Maribor 1975. 679 + (V) str. + 2 gramofonski plošči.

Antologija je prva reprezentativna zbirka slovenskih ljudskih pesmi. Štrekljeva zbirka Slovenske narodne pesmi (1898—1923) in izdaja Slovenskih ljudskih pesmi pri Slovenski Matici (1970—), ki je v teku, imata namreč značaj zbranega dela. V obravnavani antologiji ne gre le za število z notnimi zapisi predstavljenih besedil (537), ampak tudi za vsestranski prikaz življenja in značilnosti slovenske ljudske pesmi, kar je doseženo v osem poglavij dolgem uvodu, v katerem dr. Zmaga Kumrova strnjeno povzema dosedanja dognanja na tem področju.

V prvih treh poglavjih (*Ljudska pesem — spremljevalka vsakdanjih in prazničnih dni, Odsev življenjske resničnosti v pesmih, Ljudska pesem — ogledalo mišljenja in čustvovanja*) gre predvsem za etnološki vidik obravnavanja naše ljudske pesmi. V prvem avtorica pregledno niza postaje, na katerih se je vsak posameznik, nekdanj bolj kot danes, intimno srečeval s to vrsto ljudske besedne umetnosti (npr. pesmi zazibalke ali uspavanke, otroške pesmi — izštevalnice, zmerjavke; vasovalske, ljubezenske fantovske in dekliške, svatovske itd. do resnobnejših mrliških). In tudi ob delu in o praznikih je nekdanj pesem

intenzivneje spremljala našega človeka kot danes. Morda je današnje priložnosti za petje kljub omembi dneva žena in morebiti še živega petja v delavnicah in tovarnah Kumrova le prehitro odpravila. Od petja na romanjih je zlahka potegniti nit do spontanega petja na raznih šolskih, sindikalnih, planinskih, gasilskih in podobnih izletih, posebno na dolgih vožnjah z avtobusi, na piknikih, taborjenjih in ne nazadnje ob praznovanju krajevnih praznikov ali ob 1. maju, dnevu borca itd. V naslednjih dveh poglavjih spoznavamo ljudsko pesem kot enega od virov za raziskovanje slovenske ljudske (materialne, socialne in duhovne) kulture. Pri tem se zastavlja vprašanje, koliko so taki podatki lahko zanesljivi, saj je tudi pri teh pesmih treba upoštevati pesniško svobodo; prenašale so se iz kraja v kraj, ne da bi se vedno znova prilagajale okolju, pravilno vmeščanje realij v čas in prostor pa je tudi za etnološko preučevanje vedno važnejše.

Naslednje poglavje (*Način izražanja v slovenski ljudski pesmi*) sega s svojo problematiko v literarno vedo. Medtem ko avtorica Grafenauerjeve ugotovitve na tem področju sprejema brez pridržkov, se z Merharjevimi mnenjem, da so bile ljudstvu bližje lirske kot pripovedne pesmi, ne strinja docela. Pozornosti vredna je njena ugotovitev o potujočih (uvodnih) verzih ali celotnicah, ki jih srečujemo »pri vsebinsko različnih, čeprav ponavadi isti vrsti pripadajočih pesmih«, npr. Stoji, stoji (en) beli grad, Leži, leži ravno polje. Druge značilnosti slovenskih ljudskih pesmi so še izražanje v nasprotjih, kar je doseženo s časovnimi, prostorskimi ali številčnimi določili, z vprašanji in odgovori, z zanikanjem, izločanjem ipd. (sem sodi tudi slovanska antiteza), spretnost in domislenost v stilnem izražanju.

V poglavju o *oblikovanju pesemskega besedila* avtorica izrecno poudarja, da ljudske pesmi ni mogoče presojsati po merilih literarne poetike, ker ni namenjena deklamiranju, ampak petju in živi dosledno skupaj z melodijo. Če bi ravnali tako, bi morali večkrat ugotoviti, da se v isti pesmi zvrščajo različni dolgi verzi iz različnih stopic, da so torej kitice ritmično in metrično neurejene. Če pa priznamo obstoj anakruze, ugotovimo, da se ritmika slovenske ljudske pesmi ravna dosledno po načelu silabičnosti. Po tem in po delitvi verzov s premorom se naša pesem pridružuje ljudski pesmi drugih slovanskih narodov, med-

tem ko se po anakruzi, tj. po nepoudarjenem zlogu pred prvim poudarjenim na začetku verza, razlikuje. Anakruza je lahko enojna ali dvojnja, pri nekaterih verznih obrazcih stalna, pri drugih poljubna. Precej pozorno se ustavlja pri oblikah verzov in se v tej zvezi pridružuje Voduškovim popravkom Grafenauerjevih trditve. Po Vodušku je osmerec 4/4 stara slovanska dediščina, ki jo imamo skupno s Hrvati, ne pa, da bi bili obrazec prevzeli od njih, kakor je sklepal Grafenauer. Po Voduškovem mnenju je lirski deseterec 5/5 tisti naš najstarejši obrazec, ki ga je iskal Grafenauer in smo ga prinesli s seboj ob naselitvi, saj ga poznajo tudi drugi južnoslovanski narodi. Tako spadajo pesmi, ki so zložene v njem, v najstarejšo plast našega pesemskega izročila, posebno ker tega obrazca ne poznajo ne germanski ne romanski sosedje in ga najdemo v pripovednih pesmih osrednjega in severozahodnega slovenskega ozemlja, kjer je bil vpliv Hrvatov nemogoč. Po zgradbi se ujema z obrazcem, ki ga je odkril Grafenauer in ga imenoval dvodelna dolga vrstica; le-to je imel za naš najstarejši verzni obrazec, ker je našel ustrezne zglede tudi v starem izročilu drugih narodov.

Pri razlaganju oblike kitic avtorica poudarja, da je treba razločevati pesemsko kitico, ki je oblika besedila, od zvočne kitice, sestavljene iz zvočnih vrstic, tj. melodičnih fraz, obsegajočih po en verz. Ti dve se namreč zmeraj ne ujemata. Ponavadi je zvočna kitica daljša in se ji mora besedilo prilagajati s ponavljanjem verzov ali pa se zvočna kitica raztegne čez dve dvovrstični kitici. To je že preludij v naslednje, glasbeno poglavje (*Glasbena podoba pesmi*); v njem med drugim zvemo, da je oblika zvočne kitice važna za razmerje med besedilom in melodijo, da pri melodiki gre za t. i. malotonske ali malostopenjske lestvice, ki pomenijo najstarejšo stopnjo glasbenega razvoja sploh in za ostanke pentatonike, cerkvene ali koralne lestvice itd. Dodane so tudi ugotovitve o ritmu in večglasnem petju.

Pregled dosedanjega zanimanja za slovensko ljudsko pesem je podan v poglavju *Zbiranje in raziskovanje*, ki na nekaterih mestih izpopolnjuje dosedanje vedenje o tem. Zadnje poglavje (*Ljudski pevci in njih pomen za pesemsko izročilo*) predstavlja nekatere konkretne nosilce slovenskega pesemskega izročila in se s tem vrača na etnološka tla.

Pri ureditvi gradiva se je avtorica, po lastnih besedah, »izognila ustaljenim razvrstitvam po vsebini ali kakšnih glasbenih vidikih in vzela za okvir koledar od zgodnje spomladi do konca zime, vanj pa smiselno vpletla pomembne življenjske mejnike in vse drugo, kjer ima pesem svoj delež«. Cenimo avtoričino željo, da bi bila pri tem čim bolj vidna vloga, ki jo zavzema pesem v ljudskem življenju, toda ne moremo se popolnoma ogreti za načela, ki jih je, da bi to dosegla, upoštevala. Ali bi ne bilo primerneje, tudi avtoričini omenjeni želji v prid, ločeno prikazati pesmi kolegarskega leta in pesmi življenjskega cikla, druge pa spet posebej, saj je taki razvrstitvi sledila sama v zasnovi prvega poglavja v uvodu.

Strokovno uporabnost knjige pomembno povečuje več kazal, in sicer: kazalo pesmi po zaporednih številkah, kazalo pesmi po začetnem verz, kazalo pesmi po krajih, seznam pevcev in pevk, kazalo pesmi po obliki kitic, slovarček narečnih izrazov in izposojenk ter viri in literatura s kraticami, povzetki uvoda in vsebine pesmi v angleščino, kar bo prišlo prav predvsem tujim strokovnjakom (in morebiti tudi potomcem naših izseljencev), zemljevid slovenskega etničnega ozemlja s kraji, kjer so bile pesmi zapisane ali posnete in ne nazadnje priloženi plošči z dokumentarnimi posnetki izvirnega petja.

Marija Stanonik
SAZU v Ljubljani

Slovenske učne knjige v porabskih šolah

Učne knjige za pouk slovenščine, ki so bile v Porabju prej v rabi na obveznih ali občih šolah in ki jih je sestavila prof. Gabrijela Szép v letih 1959—1960, so bile vsebinsko prav dobre. Preživela se je le njihova temeljna zasnova: berilo z dodatkom v obliki pregleda sistematične slovnice. Tako zasnovan jezikovni učbenik zahteva veliko mero učiteljeve samostojnosti in ustvarjalnosti. Učiteljevo delo pa je mnogo lažje, če vsebuje učbenik razen učne snovi tudi že nekatere elemente podrobnega učnega načrta. To je možno le, če je snov urejena in pripravljena za obdelavo po lekcijemskem sistemu.

Založba učnih knjig v Budimpešti (Tankönyvkiadó, Budapest) je zato pred nekaj leti začela pripravljati in izdajati v sodelovanju z Državno založbo Slovenije v

Ljubljani novo kolekcijo učnih knjig za pouk slovenščine na osnovnih šolah v Porabju. Načrt je bil realiziran sorazmerno hitro, saj je Slovenska jezikovna vadnica za 7. in 8. razred, ki zaključuje serijo, že izšla. Lani je izšel tudi priročnik za govorne vaje v vrtcih. Upamo torej, da so vsaj s te strani dane možnosti za intenzivnejši in uspešnejši pouk slovenščine od otroškega vrtca do zadnjega razreda osnovne šole.

Poskušal bom podati kratek pregled slovenskih učbenikov in priročnikov, ki so izšli v Budimpešti.

Priročnik za slovenske govorne vaje v vrtcih

V madžarskem vzgojnem programu za vrtce so za otroke narodnosti predvidene tudi jezikovne vaje v materinščini. Priročnik zanje je izdelala Založba učnih knjig v Budimpešti 1975. Avtor madžarskega teksta je Gyula Szabó, slovensko priredbo in prevod pa je opravil Bela Horvat. Knjiga je v xerox-tehniko, saj je naklada izjemno nizka.

Mislím, da je to prvi, doslej edini slovenski tekst, katerega so dobile v roke vzgojiteljice v vrtcih, ki vzgajajo v Porabju tudi slovenske otroke. Razen najpotrebnejših metodičnih navodil vsebuje Priročnik zelo obsežne govorne vaje, razdeljene na tri skupine, vaje za nižjo, srednjo in višjo skupino, dalje izbor ugank, izštevank, pesmic, pravljic in uglasbenih pesmi. Zaradi lažjega prehoda od domačega otrokovega narečja do knjižne slovenščine dopolnjujejo izbor še drobci ljudskega mladinskega slovstva, ki mu je vir ustno izročilo in je vsaj deloma še ohranjeno vse do danes tudi med Slovenci v Porabju. To so ljudski pregovori, otroške besedne igrice in zanke, nagajivke, kolednice, pripovedke, otroške igre s petjem. Nekaj jih je celo v ožjem porabskem ali pa v prekmurskem narečju. Na koncu je še besedni fond, ki je upoštevan v govornih vajah. Kakor govorne vaje bo seveda tudi besedni fond služil vzgojiteljicam okvirno, pač glede na krajevne prilike in njihovo znanje slovenskega jezika.

Jezikovni slikanici in priročnika za 1. in 2. razred

Slovenski učenci v Porabju imajo tedensko štiri ure pouka materinščine. Slovenščina se torej poučuje kot učni predmet, učni jezik pa je madžarski. V prvem in

drugem razredu osnovne šole je na vrsti opismenjevanje, t. j. začetno branje in pisanje, v madžarskem jeziku. Pouk slovenščine se zato v teh dveh razredih omejuje samo na ustno izražanje. Založba učnih knjig v Budimpešti je izdala s sodelovanjem Pokrajinskega zavoda za izdajanje učnih knjig v Novem Sadu in Slovaško pedagoško založbo v Bratislavi za 1. in 2. razred dva učbenika samo v slikah. Brez vsakršnega teksta sta, če izvzamemo naslovno stran in običajne podatke o knjigi. To sta *Jezikovna slikanica za 1. razred občnih šol* in pa *Jezikovna slikanica za 2. razred občnih šol*, ki sta v rabi na Madžarskem, Jugoslaviji in Čehoslovaškem v osnovnih šolah, v katerih nastopata dva jezika že od 1. razreda dalje in se eden teh poučuje kot učni predmet.

Trije avtorji, ki so izbrali in uredili vsebino obeh jezikovnih slikanic, so prav tako iz omenjenih treh držav. Vsebinsko slikanico, to je teme iz spoznavanja narave in družbe, pravljice, pesmice, prizore ipd., sta podala v večbarvnih slikah ilustratorja Agnes Rogán in Mikloš Rogán.

Za vsako jezikovno slikanico je bil izdan še priročnik za učitelja, in sicer v xerox-tehniko.

Za šole v Porabju je izdala leta 1970 Založba učnih knjig v Budimpešti priročnik k prvi slikanici: *Priročnik za pouk slovenskega jezika v 1. razredu občnih šol*. Avtor madžarskega izvirnika je Gyula Szabó, prevedel in za potrebe pouka slovenščine ga je priredil Bela Horvat s sodelovanjem Franca Šebjaniča.

Priročnik nudi učitelju metodska navodila, nato primere za govorne vaje. Sledijo primeri in napodki za sestavo podrobnega učnega načrta. Za konec je prireditelj dodal še izbor kratkih slovenskih pesmic za deklamacije in petje.

Ista založba je izdala leta 1971 *Priročnik za pouk slovenskega jezika v 2. razredu občnih šol*. Kakor prvi, je tudi ta izšel v okviru sodelovanja z Državno založbo Slovenije v Ljubljani. Avtor madžarskega izvirnika je Gyula Szabó. Za pouk slovenskega jezika ga je prevedel in priredil Bela Horvat.

Tudi Priročnik za 2. razred govori v prvem delu o metodskih posebnostih jezikovnega pouka ob učbeniku-slikanici. Obrazložen je podrobni učni načrt. Prevajalec je priredil izbor slovenskih ljudskih pregovorov,

ugank, izštevank, pesmic za branje in deklamacije, ob koncu še 12 uglasbenih pesmic. Knjigo zaključuje abecedni pregled besednega fonda vseh govornih vaj v Priročniku za 1. in za 2. razred.

Slovenska jezikovna vadnica za 3.—4. razred občin šol

Učbenik je izdala Založba učnih knjig v Budimpešti 1972. Avtorji Bogomil Gerlanc, Andrej Šavli, Franc Sebjanič in Venceslav Winkler, uredila Gyula Szabó in Venceslav Winkler, bogate dvobarvne ilustracije so delo Mikloša Rogána.

Slovenski učenci pridejo v tretji razred, ko že poznajo madžarsko abecedo. Slovenska jezikovna vadnica v tem razredu začenja zato nadrobneje s pisanjem in branjem samo tistih črk, ki so v madžarščini drugačne kot v slovenščini. Učbenik ima razen tiskanih tudi vaje s pisanimi teksti.

Knjiga ima 144 strani in rabi učencem dve leti. Obravnava celotnega jezikovnega gradiva je naslovnjena v glavnem na berilne sestavke, ki so prav kratki prozni odlomki pisateljev ali vsebinsko lahke pesmice. Na te leposlovne tekste je navezано branje, razgovor, vprašanja—odgovori, lepo ustno in pismeno izražanje v stavkih. Snov ni vidno ločena za posamezna razreda. Iz razvrstitve leposlovnih tekstov pa je vidno, da se časovni potek ponovi dvakrat od začetka do konca šolskega leta.

Vadnica o ožjem smislu obsega 112 strani, nadaljnih 30 strani obsega berilo v klasičnem smislu in je dodatno na razpolago učitelju ali učencem za prosto izbiro in obravnavanje.

Na koncu berilnih sestavkov so nekatere težje ali manj znane slovenske besede razložene v madžarščini. Med jezikovnim gradivom je 8 uglasbenih pesmic za petje.

Slovenska jezikovna vadnica za 5.—6. razred občin šol

Založba učnih knjig v Budimpešti je izdala ta učbenik leta 1973. Sestavili so ga Bogomil Gerlanc, Andrej Šavli in Venceslav Winkler, uredila pa Gyula Szabó in Venceslav Winkler. Ilustracije Mikloša Rogána so enobarvne, razen naslovne na platnicah. Strani 192.

Ne samo izbor, ampak tudi razdelitev gradiva je povsem določena in vidno označena. Od 5. do 80. strani je vadnica za peti razred. Vsebinska je razdeljena na 31 učnih

enot, ki imajo vsaka svoj naslov in lahko ustrezajo tedenskim enotam. Od 81. do 164. strani je vadnica za šesti razred. Ima 32 naslovljenih učnih enot. Tretji del knjige, strani 165—184, je dodatno berilo za oba razreda.

Učna enota ima po en ali več prav kratkih literarnih tekstov, od katerih je uvodni ilustriran. Teksti so opremljeni s primeri za obravnavo (z vprašanji, razlagami, napotki za naloge in vaje). Navadno se na leposlovne tekste, vselej seveda ne, navezujejo slovnične, pravopisne in spisne vaje. Po potrebi je dodan slovensko-madžarski slovarček manj znanih slovenskih besed.

Slovenska jezikovna vadnica za 7.—8. razred občin šol

Izšla je leta 1975 pri isti založbi kakor poprejšnji dve. Sestavila sta jo Andrej Šavli in Venceslav Winkler s sodelovanjem Bogomila Gerlanca, uredila Gyula Szabó in Venceslav Winkler.

Vadnica za sedmi razred vsebuje 32 učnih enot in enako vadnica za osmi razred. Na koncu je dodan »Slovarček najpogostejših (pravopisnih) napak«, namenjen permanentnemu izboljševanju pravopisnega znanja v obeh razredih skozi vse leto. Učne enote so številčno označene in vsebinsko grajene podobno kakor v vadnici za 5.—6. razred. Razen pouka in vaj branja, slovnice, pravopisa in spisa daje vsaka enota prav kratek vpogled v delo in življenje slovenskega pesnika ali pisatelja, ki je v njej zastopan. K temu naj pripomorejo skopi življenjepisni podatki, ki jim je v večini primerov dodan tudi portret. Razen zemljevidne skice porečij Drave, Save in Soče (slovenskega ozemlja) so portreti slovenskih pesnikov in pisateljev edino slikovno gradivo knjige.

Sestavki za branje so izbrani in urejeni v učne enote po več vidikih. Ti so:

— literarno-zgodovinski vidik (kronološki, od Trubarja do najnovejših piscev);

— vidik zgodovinskega razvoja (od naselitve Slovencev do NOB in do socializma).

Vadnica ni zgolj jezikovno literarna, saj mora nuditi učencem še poznavanje slovenske besede in izražanja na drugih področjih, kakor so narava, zgodovina, zemljepis, tehnika itd. Vadnica je namreč edini šolski učbenik v slovenščini in za slovenščino, ki ga ima slovenski učenec v Po-

rabju, zato ga mora seznanjati vsaj z osnovami slovenskega izražanja tudi v realijah.

Berilni sestavki so opremljeni z dodatki za obravnavo kakor v vadnici za 5.—6. razred. Na podoben način se povezuje vse jezikovne panoge pri pouku slovenskega jezika. Poudarek hoče biti na primerih, razlagi, nalogah in vajah.

Nadaljnje perspektive in potrebe

Budimpeštanska založba učnih knjig ima v načrtu še izdajo slovensko-madžarskega in madžarsko-slovenskega slovarja za šolsko rabo. S tem bodo zapolnjene potrebe po osnovnošolskih učbenikih za slovenski jezik. Smemo računati, da se bo v Porabju iz leta v leto stopnjevala učinkovitost pouka slovenskega jezika. Med drugimi je treba upoštevati okolnost, da se bo šolski in tudi pošolski mladini vedno bolj odpirala slovenska knjiga in postajala bogat vir učenja materinščine. Opremiti knjižnice s knjigami je namreč mnogo lažje, kakor usposobiti in vzgojiti bralce. Mimo vsega potrebuje to delo tudi čas.

Ne smemo pozabiti, da se problemi pouka materinščine pri Slovencih v Porabju ne končujejo z dovršenim osmim razredom osnovne šole. Mnogo smo slišali in brali npr. o vprašanju slovenščine na madžarski gimnaziji v Monoštru, vprašanju, ki so ga doslej reševali v mejah slovenskega dijaš-

kega krožka. Kakor hitro bo še nekoliko narastlo na tej gimnaziji število dijakov slovenske narodnosti, bo dozorevalo vprašanje pouka slovenskega jezika kot neobveznega učnega predmeta. Zato nam mora biti že sedaj prisotna potreba po učbeniku oziroma učbenikih za fakultativni pouk slovenščine v gimnaziji z madžarskim ali nasploh tujim učnim jezikom.

Med pedagoškima akademijama v Mariboru in Sombatelju obstoji in se izvaja načrt medsebojnega sodelovanja pri usposabljanju učnega kadra. Lektorat za slovenski jezik na Pedagoški akademiji v Sombatelju bo prav gotovo rodil sadove, ki bodo kmalu vidni. Učitelji slovenskega jezika na šolah v Porabju prihajajo že nekaj let na seminarje v Slovenijo. Zanje prirejajo seminarje tudi v Porabju. Filozofska fakulteta v Ljubljani ima slovenske študente iz Porabja. Kulturni in politični stiki med LR Madžarsko in SR Slovenijo oziroma SFRJ, šola, kulturna gostovanja, knjige, stiki nasploh, razna druga sredstva javnega obveščanja — same dobre perspektive. Boljše so, kakor so bile nekdaj.

Največja postavka pouka slovenščine ob Rabi so učitelji in profesorji. Ni jih mnogo, a opravljajo veliko delo. Prav gotovo je v veliki meri njihova zasluga, če se naad slovenščino v Porabju začel tajati led.

Andrej Savli
Ljubljana

Zapiski

Simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana, 7., 8. in 9. julija 1976

V dvorani SAZU so se v mesecu juliju srečali literarni znanstveniki in drugi zainteresirani na tridnevnem mednarodnem simpoziju o Ivanu Cankarju, organiziranem v zvezi s slavnostmi ob stoletnici njegovega rojstva. Razen slovenskih in drugih jugoslovanskih udeležencev so prisostvovali predstavniki iz Češke, Poljske, Bolgarije, Madžarske, Nemčije in Avstrije. Zbor je vodil podpredsednik SAZU dr. Bratko Kreft, ki je že na začetku poudaril natrpanost programa, tako da so bili referati omejeni na dvajset minut. Pri tem so

referenti lahko samo nakazali bistvo svojih raziskav. Predavali so načeloma v slovenščini, referati v drugih jezikih pa so ostali za marsikoga manj razumljivi.

Dopoldne prvega dne simpozija so slovenski predavatelji obravnavali idejno stran in zunajliterarni pomen Cankarjevega dela. Prvi predavatelj, Beno Zupančič, je na zanimiv način poudaril aktualnost njegovih nazorov o kulturi in delavcu in kako se današnja družba približuje njegovemu idealu. Ivan Potrč se je prav tako dotaknil socialne in politične ideje Cankarjevega dela kot povoda njegovemu estetskemu izražanju. Josip Vidmar je potem razmejil in analiziral tri obdobja pisateljevega de-

la. Franc Zadavec in Štefan Barbarič sta vsak po svoje obravnavala Cankarjev literarni koncept: prvi je poudaril rast ideje ali resnice do umetniške oblike, drugi pa je opozoril na združitev subjektivnega izraza z objektivno tematiko in vsebino. Tematski krog je zaključil Nace Šumi, ko je pregledal Cankarjevo umetnostno kritično delo in ga imenoval začetnika moderne slovenske likovne kritike. Popoldne smo poslušali predavatelje iz drugih republik in držav, ki so povezovali Cankarjeva dela z drugimi književnostmi in omenjali njihov sprejem drugod.

Predavanja drugega dne so bila najprej posvečena Cankarjevi dramatiki in popoldne njegovi prozi. Anton Slodnjak je odprl tematiko z analizo Pohujšanja v dolini Šentflorjanski. Primož Kozak in Jože Koruza pa sta zajela v svojih referatih več Cankarjevih dram: prvi z ozirom na idejni razvoj, drugi pa glede na različne stilne pristope v njih. Druga predavanja so razširila pogled na poljsko in češko tolmačenje njegovih dram in na njihove uprizoritve na drugih jugoslovanskih odrih, kjer so jih zgodaj upoštevali v svojih repertoarjih. Popoldne je bil najprej poudarek na socialnih in moralnih motivih Cankarjeve proze v ozkem področju Hlapca Jerneja in v zvezi z drugimi jugoslovanskimi pisatelji, nato še v Grešniku Lenartu in Hlapcih. Z novo oblikovno interpretacijo Hlapca Jerneja je vzbudil pozornost Dimitrije Vučenov. Jože Pogačnik je primerjal vlogo Jermana kot voditelja in Kalandra kot organizatorja v družbenem boju in opozoril na nasprotja, ki obstoje med njima kljub njenemu skupnemu cilju.

V petek, zadnji dan simpozija, so dopolne predavatelji obravnavali Cankarjevo prozo še z drugih aspektov. Ustavili so se pri Cankarjevi simboliki (Juraj Martinović), pripovedni strukturi (Peter Scherber), grotesknosti (Helga Glušič) in gramatičnih figurah (Breda Pogorelec). Zadnja tema je z lingvističnega stališča opozorila na vlogo metafore v stilu. Bratko Kreft je zaključil cikel predavanj z idejo, s katero so se začela, namreč da je Cankarjev nazor še danes aktualen. Vzporedil je Cankarjeve motive takratnega zatiranja Slovencev s presojo današnjega položaja na Koroškem. S tem se je simpozij končal. Udeleženci smo se odpeljali na Vrhniko, kjer smo položili venec na Cankarjev spomenik. Ogledali smo si njegovo rojstno hišo, kjer so nas strokovnjaki opozorili na kraje in predmete, ki figurirajo v Cankarjevem delu.

Po svoji raznovrstnosti so predavanja na simpoziju uspešno vzpodbudila nova razmišljanja o idejah, motivih in oblikah Cankarjevega dela; še posebno, ker so sodelovali predavatelji iz drugih središč, ki upoštevajo Cankarja drugače kot Slovenci in uporabljajo drugačne metode raziskave. Razdelitev predavanj na tematske kroge je dajala zaokroženost snovi in bila poslušalcem v pomoč. Ker je simpozij trajal le tri dni, so predavatelji lahko samo opozorili na nekatere probleme v zvezi z razumevanjem Cankarja. Raznolikost obravnavanih tem, ki so se pokazale kot neizčrpljive, dokazuje vsestranskost in pestrost Cankarjeve umetnosti, ki odpira vedno nove možnosti tolmačenja.

Rachel Bull
Birmingham

Odmev s postojnske gimnazije

V 6. številki XXI. letnika JiS smo z zanimanjem prebrali poročilo o izidu ankete, s katero so Gregor Kocijan, Jože Koruza in Matjaž Kmecl ugotavljali slovenistično literarno znanje študentov prvega letnika slovenističnih skupin na PA in na FF v Ljubljani. Slavistom na naši gimnaziji se je zdel vprašalnik hudo lahek in domnevali smo, da bi naši četrtošolci in en oddelek tretješolcev, ki so z učnim načrtom dlje (zaključujejo moderno/novo romantiko) znali odgovarjati nanj. Opozorilo avtorjev poročila, da bi bilo prav, če bi se ob anketi zamislili tudi srednješolski učitelji, nas je vzpodbudilo, da smo vprašalnik — anketo sami razmnožili in šli z njo v 3. a pa v 4. a in 4. b. Razmnožili smo le II. del vprašalnika, kar je razumljivo, čeprav bi iz I. dela mogli vključiti vsaj še 5. in 6. vprašanje, a smo se na to spomnili prekasno. Ker smo 6. številko, nanjo je naročenih tudi nekaj dijakov, dobili že prej, smo jo zadržali in razdelili šele po anketiranju. Anketo smo izvedli v 3. a 15. aprila 1. učno uro, v 4. ab pa 16. aprila 6. učno uro, v obeh oddelkih istočasno. Verjetnost, da bi tretješolci o zadevi obvestili četrtošolce, je neznatna, ker gre za dva različna učitelja, ki pač vozita po različnih tirih, pa tudi za dva različna letnika in za to, da testiramo na naši šoli veliko, pri skoraj vseh predmetih. Naše rezultate smo prelili v odstotke in jih primerjali z odstotki pravih odgovorov na PA oziroma na FF (kjer v poročilu niso navedeni pravilni odgovori v % smo jih izračunali sami), ter jih razporedili v tole tabelo:

Zaporedna št. vprašanja	PA (74)	FF (94)	3. a (30)	4. ab (57)
1(8)	96	90	97	95
2(9)	99	100	100	100
3(10)	65	66	53	86
4(11)	88	83	93	98
5(12)	99	98	100	98
6(13)	99	98	100	100
7(14)	96	89	90	98
8(15)	88	92	90	100
9(16)	100	94	93	98
10(17)	79	82	93	86
11(18)	89	93	100	96
12(19)	91	88	100	98
13(20)	78	72	67	63
14(21)	93	89	100	100
15(22) LZ	45	45	73	23
DS	16	17	43	54
16(23)	96	93	100	100
17(24) 3	84	75	100	98
4	70	55	96	84
6	93	89	96	95
18(25)	36	44	13	75
19(26) a	42	37	70	74
b	37	28	53	70
c	28	36	73	82
d	30	19	30	56
20(27)	17	13	87	82
21(28)	45	20	67	42

Opomba: Številke v oklepajih pod oznakami PA, FF, 3. a, 4. ab pomenijo število anketiranih študentov oziroma gimnazijcev. V prvem stolpcu pa so poleg naših zaporednih števil v oklepajih zapisane zaporedne številke nalog v JiS.

S. F.
Gimnazija v Postojni

Tretji kongres MAPRJAL, Varšava, 23.—28. avgusta 1976

Letošnji kongres Mednarodne zveze predavateljev ruskega jezika in literature je bil posvečen teoretičnim in praktičnim problemom poučevanja (in deloma tudi preučevanja) ruskega jezika in literature v vseh oblikah in na vseh stopnjah šolskega in zunajšolskega delovanja rusistov v neruskem okolju. Okvirni program kongresa je obetal izredno zanimive in poučne razprave, saj je načrtoval obravnavo zelo širokega in raznovrstnega strokovnega področja — od lingvodidaktične, metodološke ter kontrastno in komparativno uporabne jezikoslovne problematike do vprašanj organizacije pouka in preučevanja »ruske in sovjetske literature«. Tudi načrtana organizacija kongresa je kazala na to, da so organizatorji kongresa želeli

ustvariti optimalne delovne pogoje za okoli 2000 udeležencev iz 31 držav, od katerih je bilo kar 713 referentov in poročevalcev. Število plenarnih zasedanj so skrčili na minimum (2), razprave pa so problemsko smiselno razdelili na 10 sekcij in dve podsekciji (9 sekcij se je ukvarjalo s problemi jezika, ena sekcija z dvema podsekcijama je bila posvečena literaturi).

Toda že fiziognomija plenarnih zasedanj je pokazala, da so v delu kongresa bili prisotni tudi nekateri stroki tuji aspekti. Najbrž ni slučaj, da so na njih nastopili samo predstavniki Poljske (3), SZ (1), ZDA (1) in Bolgarije (1) in da med njimi npr. ni bilo predstavnika tretjega sveta. Poleg kvalitetnih nastopov A. Mirowicza (*Najstarejše zgodovinske zveze med ruskim in poljskim jezikom*), A. Šanskega (*Ruska lingvodidaktika in jezikoslovje*) in D. E. Davidsona (*Pouk ruskega jezika, namenjen angleško govorečim*) ter umestnih in za plenarna zasedanja prirejenih referatov, kot je bil npr. referat B. Białokozowica (*Mickiewicz v ruski literaturi*), bi na plenarno zasedanje po tehtnosti zastavljenih vprašanj in načinu obravnave sodil npr. tudi referat sarajevskega profesorja M. Mulića, saj je bil med redkimi, ki so kompetentno in celovito spregovorili o smiselni kombinaciji diahronega in sinhronega aspekta pri študiju sodobnega ruskega jezika na (slovanških) univerzah.

Nekaj podobnega kot pri plenarnih zasedanjih smo lahko opazovali tudi pri delu prav vseh sekcij. Med nastopajočimi so povsod prevladovali predstavniki SZ, pri katerih pogostokrat ni bila v ospredju stroka kljub nekaterim zelo kvalitetnim referatom (npr. R. Budagova, *Trajnost jezikovne norme in jezikovni razvoj*, K. Gorškove, *Tipološko in zgodovinsko preučevanje jezika kot osnova za metodiko poučevanja jezika*, V. Mjurkhejna, *Oblikovanje sposobnosti in izkušnosti pri samostojnem ustvarjalnem delu študentov-rusistov z vključevanjem v znanstveno-raziskovalni proces* idr.). Razdvojenost med stroko in nestrokovnimi aspekti je bila prisotna tudi pri drugih predstavnikih Vzhoda, celo pri Poljakih, ki so poleg izredno zanimivih in strokovno neoporečnih referatov (npr. H. Milejhowske, ki je spregovorila o problemih periodizacije ruskega literarnega jezika, idr.), poslali na kongres tudi referat, ki je v razmišljanju o »etično-vzgojnem pomenu sovjetske literature« posadil na zatožno klop vse »formalistične pristope« k sovjetski literaturi — »pragmatične, strukturalne, neopozitivne

stične« idr. — in se pri tem navduševal za take »avtoritete« kot so A. Metčenko, P. Pustovojt idr.

Zaradi vsega tega se je delo v sekcijah, žal, večkrat izrodilo v skupek nezanimivih in deloma kar mučnih situacij. Mnogi kvalitetni nastopi tako predstavnikov SZ in Vzhoda nasploh kot predstavnikov Zahoda in tudi neuvrščenih držav niso bili deležni tiste pozornosti, ki bi jo zaslužili, ali pa so bili sprejeti z nepotrebno žolčnim negodovanjem samo zato, ker so se drznili

kritizirati nekatere tradicionalne sovjetske poglede. Tako usodo je npr. doživel nič hudega sluteči beograjski rusist M. Jovanović, ki je pripravil stvaren pregled sovjetskih učbenikov za rusko-sovjetsko literaturo.

Iz vsega povedanega sledi, da bo zveza MAPRJAL lahko zaživela samo v primeru, če bodo tudi pri njenem delovanju zmagala načela politične in še posebej strokovne in znanstvene koeksistence.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

Občni zbor Slavističnega društva Slovenije, ki je 16. oktobra zaključil štiridnevno strokovno zborovanje slovenskih slavistov v Portorožu, je v poročilih in v debati aktualiziral vrsto pomembnih problemov, s katerimi moramo v našem glasilu neposredno seznaniti vse člane društva in sploh slovensko javnost. Ker je tega gradiva toliko, da bi lahko z njim napolnili celo številko, kar bi bilo iz več razlogov neprimerno, smo prisiljeni, da ga v tej rubriki razvrstimo v nekaj številok. Za začetek objavljamo izvleček iz poročila predsednice o pripravah na posvetovanje o slovenščini v javni rabi.

Informacija o poteku priprav na posvetovanje Slovenščina v javni rabi

Priprave na posvetovanje se bodo začele v zadnjem tednu oktobra 1976, in sicer s posveti v prvi številki JiS XXII navedenih skupin in predstavniki RK SZDL in SDS.

Slavistična društva prosimo, naj se pripravam pridružijo; po možnosti takole:

1. Po društvih naj se oblikujejo skupine strokovnjakov, ki naj skupaj s svetovalci za slovenščino ugotavljajo položaj slovenščine v šolah. (Če svetovalcev ni, naj si pomagajo vodstva društev in člani sami.) Delo naj opravljajo vsaj po tehle točkah:

a) ugotovijo naj stopnjo pismenosti učenecv;

b) ugotovijo naj stopnjo govornih sposobnosti;

c) ali je marsikdaj neverbalno komuniciranje z učenci pri drugih predmetih ovira pri razvijanju pisnih in govornih sposobnosti učencev — in na katerih vrstah šol;

č) ali je jezikovni primanjkljaj ovira pri učenčevem napredovanju v šoli (prim. besedila O. Gnamuš v JiS in drugod).

Ugotovitve naj bodo prikazane konkretno. Društva naj o njih razpravljajo na posebnih ožjih in širših sestankih in o ugotovitvah poročajo SDS. Vsako društvo naj sporoči tudi ime vodje skupine in njegov naslov.

Komisije krajevnih društev naj ugotovijo še:

d) stopnjo pismenosti v kraju, zlasti v delovnih organizacijah — in če je le mogoče, koliko je jezikovni primanjkljaj kriv za slabše družbeno uveljavljanje samoupravljalcev;

e) jezikovno kulturo in odnos do slovenskega jezika v posameznih delovnih kolektivih:

1. v glasilih in obvestilih (notranjem sporočanju v podjetjih);

2. v zunanjem poslovanju podjetij;

f) jezik v javnih občilih.

Akcijo naj spelje po možnosti čim večje število slavistov pedagogov in nepedagogov. Prizadevanja naj bodo naravnana v ugotavljanje in ne v kakšno »policijsko« preganjanje pomanjkljivosti.

Strokovne ustanove naj se tem prizadevanjem pridružijo s teoretičnimi in problemskimi pobudami v okviru tega sporočila in zunaj njega.

Predsednica SDS
Breda Pogorelec